

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (logopedijos) nuolatinių studijų programa, IV kursas

Ilona Nazarovienė

**SPECIFINIŲ MOKYMOSI SUTRIKIMŲ POBŪDIS
IR JŲ ĮVEIKIMO BŪDAI**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovas -
doc. dr. Algirdas Ališauskas*

2015

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	3
Įvadas.....	5
1 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIFINIŲ MOKYMOSI (SKAITYMO, RAŠYMO, MATEMATIKOS) SUTRIKIMŲ PEDAGOGINĖ PSICHOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA.....	7
1.1 Specifinių mokymosi sutrikimų samprata.....	7
1.2 Mokymosi sutrikimų priežastys.....	14
1.3 Sunkumų įveikimo būdai, dirbant su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų.....	16
2 skyrius. SKAITYMO, RAŠYMO IR MATEMATIKOS MOKYMOSI SUTRIKIMŲ ĮVEIKIMO BŪDAI.....	19
2.1 Tyrimo metodika, organizavimas ir tyrimo dalyviai.....	19
2.2 Tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	21
2.2.1 Vertinimo dokumentų analizė.....	21
2.2.2 Interviu rezultatai.....	22
2.2.2.1 Mokymosi sunkumų apibūdinimas.....	23
2.2.2.2 Mokymosi sutrikimų priežastys.....	29
2.2.2.3 Mokytojų taikomi darbo būdai.....	30
2.2.2.4 Pedagogų informacija apie mokinių mokymosi stilių.....	36
2.2.2.5 Bendradarbiavimas su tėvais.....	38
Išvados.....	40
Literatūra.....	42
Summary.....	45

SPECIFINIŲ MOKYMOSI SUTRIKIMŲ POBŪDIS IR JŲ ĮVEIKIMO BŪDAI

Bakalauro darbo santrauka

Darbe atlikta teorinė literatūros analizė atskleidė specifinių mokymosi sutrikimų sampratą, priežastis, mokymosi sunkumų pobūdį, darbo būdų įvairovę.

Pateikta 45 tiriamųjų psichologinio pedagoginio vertinimo, atlikto PPT, dokumentų analizė parodė, kad tiriamiesiems būdingi įvairūs specifiniai (skaitymo, rašymo, matematikos) mokymosi sutrikimai. Tyrimas atliktas 8 miesto ir rajono pradinėse mokyklose bei progimnazijose. Kokybinį tyrimą sudarė struktūruotas interviu su 38 mokytojais ir 8 specialiaisiais pedagogais, ugdančiais 45 pradinį klasių mokinius, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų. Duomenys apdoroti turinio analizės metodu.

Tyrimu norėta nustatyti:

1. Kaip mokytojai ir specialieji pedagogai atpažįsta mokinio patiriamus sunkumus ir jų priežastis;
2. Kokius darbo metodus taiko mokytojai ir specialieji pedagogai, ugdydami specifinių mokymosi sutrikimų turinčius vaikus, ir ar šie metodai adekvatūs įveikiant jų mokymosi sunkumus.

Svarbiausios tyrimo išvados:

1. Pedagogai ir specialieji pedagogai geba pakankamai išsamiai apibūdinti mokinių mokymosi sunkumų pobūdį;
2. Būtina tinkamų mokymo metodų parinkimo ir taikymo sąlyga yra vaiko mokymosi sutrikimų priežasčių išmanymas. Nustatyta, kad mokytojai nepakankamai išmano mokinių mokymosi sutrikimų priežastis, ypač jei specifiniai mokymosi sutrikimai derinasi su kitais sutrikimais (aktyvumo ir dėmesio ir kt.). Specialieji pedagogai pakankamai gerai išmano mokymosi sutrikimų priežastis;
3. Pradinių klasių mokytojai, dirbdami su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų, gana siaurai taiko alternatyvius mokymo būdus. Dominuoja tradiciniai mokymo būdai. Pamokose trūksta probleminio mokymo, kūrybinių, aktyvių mokymo būdų bei alternatyvių metodų, orientuotų į stipriąsias vaiko pažinimo sritis. Specialieji pedagogai pakankamai gerai supranta alternatyvius mokymo būdus. Nemažai dėmesio specialieji pedagogai skiria vaikų mokymui mokytis, racionalių mokymosi būdų mokymui (veiklos nuoseklumo, savikontrolės įgūdžių, įsiminimo strategijų);

4. Svarbi mokymo tikslų realizavimo sąlyga yra ugdytinių mokymosi stiliaus išmanymas ir mokymas, atsižvelgiant į jų savitą mokymosi būdą. Mokytojai prastai išmano mokinių mokymosi stilių, negeba jo išsamiai apibūdinti.

Esminės sąvokos: specialieji ugdymosi poreikiai, specifiniai mokymosi sutrikimai, alternatyvūs mokymo būdai, skaitymo sutrikimai, rašymo sutrikimai, matematikos mokymosi sutrikimai.

IVADAS

Temos aktualumas. Dėl mokinių, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų, kokybiško ugdymo kyla daug klausimų tiek mokytojams, tiek specialistams. Šiuolaikinėje mokykloje ugdymo procesą reikėtų organizuoti taip, kad dėmesio centre būtų visa klasė, o ne mokinys, turintis sutrikimų. Inkliuzinėje mokykloje domimasi mokinių individualumu, vaiko poreikiams pritaikoma Bendrojo ugdymo programa, siekiama, kad mokinys suvoktų savo gebėjimus ir tikslus, pedagogas išmokytų vaiką mokytis ir spręsti savo problemas.

*Specifiniai mokymosi sutrikimai*¹ pasireiškia mažesniais skaitymo, rašymo ar matematikos mokymosi pasiekimais nei tikėtina pagal intelektinius gebėjimus bei vaiko amžių atitinkantį ugdymą. Sutrikimams būdinga tai, kad dėl atskirų pažintinių procesų neišlavėjimo ar sutrikimo mokymosi pasiekimai neatitinka bendrųjų pasiekimų, tačiau jų priežastis nėra intelekto, sensoriniai sutrikimai ar netinkamas ugdymas.

Organizuojant vaikų ugdymą pradinėse klasėse labai svarbus darbo būdų, tradicinių ir alternatyvių metodų taikymas. Mokytojai nėra įpratę gilintis į ugdytinių mokymosi sutrikimų priežastis, jų mokymosi būdą formuluodami ugdymo tikslus, pritaikydami ugdymo turinį ir mokymo būdus (Galkienė, 2005). O mokiniams, turintiems specifinių mokymosi sutrikimų, svarbu išmokti naudotis strategijomis, kurios leidžia išvengti pažintinės veiklos trūkumų. Dažnai pamokoje mokomoji medžiaga tik perteikiama negalvojant, kas vyksta, ir laukiama iš anksto numatyto atsakymo. Kišonienės, Dudzinskienės (2007) teigimu, mokytojas privalo planuoti pagalbos mokiniui būdus, formuluoti užduotis, kad mokiniai nepatirtų nesėkmės. Siekdami užtikrinti visavertį šių vaikų mokymą, ir mokytojas, ir specialusis pedagogas turi gerai žinoti kokio pobūdžio mokymosi sunkumus patiria mokinys, kokios mokymosi sutrikimų priežastys. Pedagogas ir specialistai privalo siekti tų pačių tikslų.

Bakalauro darbe apibūdinami 45 mokinių, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų, mokymosi sunkumų pobūdis ir mokytojų bei specialiųjų pedagogų darbo būdai įveikiant mokinių mokymosi sunkumus.

1

Tyrimo objektas - pagalbos būdai įveikiant specifinius mokymosi sutrikimus.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti, kokius pagalbos būdus taiko pedagogai ir specialieji pedagogai, įveikdami specifinius mokymosi (skaitymo, rašymo, matematikos) sutrikimus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti kaip pedagogai ir specialieji pedagogai atpažįsta vaiko problemas;
2. Išsiaiškinti kokios priežastys lemia specifinius mokymosi sutrikimus;
3. Išanalizuoti, kokius darbo būdus, įveikdami vaikų mokymosi sunkumus, taiko mokytojai ir specialieji pedagogai;
4. Įvertinti pedagogų taikomų metodų tinkamumą ir efektyvumą, mokant vaikus, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų.

Tyrimo dalyviai:

Tyrimo dalyvavo 46 respondentai. Buvo pasirinktos dvi respondentų grupės:

N miesto ir rajono pradžinių mokyklų ir progimnazijų 38 pradžinių klasių mokytojai, ugdančys 45 specifinių mokymosi sutrikimų, turinčius mokinius.

N miesto ir rajono pradžinių mokyklų ir progimnazijų 8 specialieji pedagogai, teikiantys specialiąją pedagoginę pagalbą 44 specifinių mokymosi sutrikimų turintiems mokiniams.

Tyrimas buvo atliktas 2014 m. gruodžio – 2015 m. vasario mėnesiais.

Tyrimo metodai:

1. Mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo dokumentacijos (PPT pažymų dėl specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo) analizė;
2. Mokinių rašto darbų analizė;
3. Interviu su pedagogais ir specialiaisiais pedagogais, ugdančiais specifinių mokymosi sutrikimų turinčius vaikus.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (40 šaltinių), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 13 lentelių ir 3 paveikslai. Prieduose pateikiama: interviu klausimynai pedagogams ir specialiesiems pedagogams. Darbo apimtis 46 lapai.

***1 skyrius* MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIFINIŲ MOKYMOSI (SKAITYMO, RAŠYMO, MATEMATIKOS) SUTRIKIMŲ, PEDAGOGINĘ PSICHOLOGINĘ CHARAKTERISTIKĄ**

1.1 Specifinių mokymosi sutrikimų samprata.

Specifiniai mokymosi (skaitymo, rašymo, matematikos) sutrikimai sudaro gausiausią sutrikimų grupę tarp įvairių kitų vaikų raidos sutrikimų. Beveik kiekvienas pradinį klasių mokytojas atsakys, kad savo klasėje tenka mokyti vieną ar kelis mokinius turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, kurie patiria nemenkų mokymosi sunkumų skaitymo, rašymo, matematikos srityse. Pedagogai įvardintų ir kitus mokymosi dalykus: pasaulio pažinimą ir anglų kalbą, kurių besimokydami šie vaikai be specialios pagalbos neišvengtų mokymosi kliūčių.

2011 metų klasifikacijoje specifiniai mokymosi sutrikimai priskiriami sutrikimų grupei. Šiai grupei priskiriami skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi sutrikimai, kurie pasireiškia vaikui įsisavinant mokymosi programą, tai yra įgyjant pagrindinių kompetencijų. Tokiems mokiniams reikalingas nuolatinis specialusis ugdymas.

Šie sutrikimai specifiški tuo, kad, mokiniai turi normalų intelektą, tačiau negeba sėkmingai mokytis. Vaikų, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų grupei nepriskirtini vaikai, patiriantys mokymosi sunkumų:

- besimokantys ne gimtąja kalba arba gyvenantys kitoje kultūrinėje/kalbinėje aplinkoje;
- turintys sulėtėjusią raidą;
- turintys sveikatos problemų;
- patiriantys nepalankių aplinkos veiksnių įtaką;
- patiriantys emocinę krizę;
- nerealizuojantys ypatingų gabumų.

Kas trukdo mokiniams, turintiems specifinių mokymosi sutrikimų, sparčiai mokytis skaityti, rašyti, skaičiuoti, kaip to mokosi jų bendraamžiai? Anot Giedrienės, Monkevičienės (1995), mokiniams, turintiems specifinių mokymosi sutrikimų, būdingas:

- ugdymosi sunkumų stabilumas;
- pakankamai susiformavę intelektiniai gebėjimai;
- vieno ar kelių pažinimo procesų (regimojo, girdimojo suvokimo, atminties ir kt.) sutrikimai, kurie ir yra tikroji nesėkmių priežastis;
- ryški pagrindinių mokėjimų ir įgūdžių stoka;
- didelis akademinis atsilikimas (vienerių, kartais ir dvejų metų);

- gali būti sunkumų ne visose mokymosi gebėjimų srityse (kai kuriems gali būti sunkiau mokytis skaityti, kitiems rašyti ar mokytis matematikos);
- neurologinė simptomatika.

Šiems vaikams reikalinga nuolatinė specialioji pedagoginė pagalba. Tinkamai pritaikant ugdymo metodus, tobulinant neišlavėjusias pažintines funkcijas, mokant informacijos priėmimo būdų jiems priimtinu būdu, mokiniai gali įveikti akademinį atsilikimą ir sėkmingai mokytis su bendraklasiais. Galkienės (2005) teigimu, specifiniai mokymosi sutrikimai pastebimi įvairiose kognityvinės bei percepinės veiklos srityse, yra susiję su ikimokyklinio amžiaus vaikais, tačiau labiausiai išryškėja mokykloje mokantis skaityti, rašyti, mokantis matematikos. Taip pat sutrikimai akivaizdūs dėl impresyvosios ir ekspresyvosios kalbos skurdumo.

Specifinių mokymosi sutrikimų apibrėžimas Lietuvoje naudojamas nuo 2011m. įteisinus naujus dokumentus, reglamentuojančius specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdymą. Kielaitė (2013) teigia, kad iki 2011 metų specialiojo ugdymo sistemoje buvo nurodomi specifinių pažinimo procesų sutrikimo, disleksijos, disgrafijos terminai. Specifiniai mokymosi sutrikimai šiuo laikotarpiu buvo įvardijami kaip specifinės mokymosi negalės. Šis apibrėžimas ilgą laiką buvo diskutuotinas. Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad tokie vaikai buvo vadinami *turinčiais minimalių smegenų pažeidimų, lėtai besimokančiais, disleksikais* arba *turinčiais suvokimo sutrikimų*.

Naujojoje 2011 m. klasifikacijoje specifinių mokymosi sutrikimų apibrėžimu nusakoma problemos raiška, pasekmė skaitymo, rašymo, matematikos srityse. Ankstesnėje klasifikacijoje buvo apibrėžiama šių sutrikimų priežastis. Pasekmės apibrėžtis tam tikroje mokymosi srityje yra daug logiškesnė, nes priežastys gali būti kelios, o ne viena. Svarbiausia atskleisti ugdymosi poreikių struktūrą: individualius mokymosi sunkumus ir pasiekimus tam tikrose srityse (Ališauskas, 2007).

Pukinskaitės (2006) teigimu, labai retai pasitaiko atvejų, kai nustatomas tikras skaitymo sutrikimas. Tos pačios nuomonės yra ir Balnienė, Kisieliienė, Karvelienė, Raguotienė (2004) teigdamos, kad grynų disleksijų, disgrafijų, diskalkulių pasitaiko žymiai rečiau nei kompleksinių sutrikimų. Mokinių, turinčių tik matematikos problemų, sutinkama taip pat itin retai. Šie duomenys patvirtina indų mokslininko Gowramma (cit. Kibildienė, 2009) teiginį, kad dauguma moksleivių, turinčių matematikos sunkumų, neatsiejamai turi ir skaitymo bei rašymo sutrikimų. Šiuos duomenis bando paaiškinti ir Geary (cit. Kibildienė, 2009), jo nuomone, specifinius mokymosi sutrikimus lemia tie patys žmogaus genai.

Miltenienės, Melienės, Kairienės (2013) teigimu specifiniai mokymosi sutrikimai (SMS) siejami su kognityvinių funkcijų sutrikimu, kuris lemia mokymosi sunkumus vienoje ar

keliose specifinėse srityse: kalbos išraiškos, kalbos supratimo, skaitymo, rašymo, matematikos. Tai heterogeniška asmenų grupė, kuriai būdingos bendros charakteristikos: atminties, kalbos, erdvės suvokimo, veiksmų planavimo, menki socialiniai gebėjimai. Šioje grupėje išskiriamos ir homogeniškos grupės – asmenys, patiriantys skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi sunkumų. Skaitymo sutrikimas moksleiviams kelia daugiausia problemų.

Sprendžiant, ar vaikas turi disleksiją, paprastai atsižvelgiama į kelis kriterijus:

1. Disleksija nelaikomi laikini, praeinantys skaitymo sunkumai (Pukinskaitė, 2006). Tik pradėjus lankyti mokyklą įvairių skaitymo sunkumų gali kilti daugeliui mokinių;
2. Autorė atmeta ir blogo skaitymo atvejus, atsirandančius dėl netinkamo mokymo (mokyklos nelankymo, dažno jos keitimo) ar sociokultūrinių veiksnių (ekonominių sąlygų, kultūros bei ugdymo stokos);
3. Stuebing (cit. Pukinskaitė, 2006) pabrėžia, kad vaikams būdingas didelis intelektinių gebėjimų ir skaitymo pasiekimų neatitikimas, jie negali realizuoti savo galimybių;
4. Malson (cit. Pukinskaitė, 2006) pastebi, kad šių vaikų bendrasis intelektas yra nesutrikęs, tai vienas skiriamųjų disleksijos požymių.

2011 m. klasifikacijoje² apibrėžiama, kad skaitymo sutrikimui būdinga:

- *žodžių skaitymo sunkumai: raidžių, skiemenų praleidimai, keitimai, pridėjimai; raidžių formos, eiliškumo žodyje ir skaitymo krypties reversijos; ribotas visuminis vizualinis žodžių atpažinimas; spėjama žodžio pradžia, neteisingai spėjama kita žodžio dalis;*
- *sklandaus skaitymo sunkumai: skaitoma paraidžiui arba skienuojant; skiemenų, žodžių ir žodžių junginių kartojimas; labai lėtas arba labai greitas skaitymo tempas; nepaisoma žodžio, sakinio ribų, skyrybos ženklų; pametamas skaitomas žodis, eilutė, negebama perkelti žvilgsnio; žodžių praleidimai arba nesamų pridėjimai;*
- *teksto supratimo sunkumai: nesuprantamos tikslios perskaitytų žodžių reikšmės, žodžių junginių, sakinių prasmės; skaitant nepasinaudojama tekstinėmis užuominomis; sunkiai suprantami tekste esančių atskirų minčių ryšiai; sunkiai suprantama pagrindinė teksto mintis; nesuvokiamas teksto stilius ir paskirtis.*

Pukinskaitė (2006) teigia, kad skaitymo sutrikimų turintys vaikai:

- ilgai painioja arba sukeičia vietomis raides;
- negali susidaryti tikslaus garso ir raidės vaizdinio;

2

LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V.-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo“ 1 priedas.

- žodžiuose praleidžia raides, ar jų dalis, prideda nereikalingų raidžių;
- nesupranta perskaityto teksto.

Anot Bonnelle (cit. Pukinskaitė, 2006), skaitymą galima apibūdinti kaip kognityvines operacijas, skirtas analizuoti raidėmis, žodžiais ir sakiniais užkoduotą rašytinę informaciją. Ambrukaitis (2006) sudėtingą psichofiziologinį skaitymo procesą apibūdina, kaip turintį dvi puses:

- žodžio garsinės formos atkūrimą pagal jo grafinį modelį;
- perskaityto žodžio prasmės suvokimą pagal jo garsinę formą.

Jeigu nemokantis skaityti žodį suvokia kaip garsinį artikuliacinį vienetą, tai gerai skaitančiam žodis turi ir regimąjį vaizdą, formuojasi sąlyginiai ryšiai (Ambrukaitis, 2006). Skaitymo sutrikimų patiria mokiniai ir kitose pasaulio šalyse. Ambrukaitis (cit. Pobrein, 2006) teigia, kad mokymosi sunkumai D. Britanijoje kelia rimtą susirūpinimą, nes daugelio vaikų skaitymo kokybė neatitinka nacionalinės programos keliamų reikalavimų. Manoma, jog iš dalies gali būti kalti netinkami skaitymo mokymo metodai. Prancūzijoje apie 30 procentų, Skandinavijos šalyse -10 procentų moksleivių turi skaitymo ir rašymo sutrikimų. Didžioji dalis lietuvių kalbos rašybos atvejų remiasi išlavėjusia fonemine klausa. Anot Parkerio (1995), labai nedidelė dalis rašybos atvejų susijusi su taisyklių mokėjimu. Dėl to fonologiniai procesai turi didelę reikšmę mokantis lietuvių kalbos.

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) teigia, kad fonologiniai sutrikimai apibūdinami įvairiais garsų tarimo trūkumais ir nesusiformavusiais foneminiais vaizdiniais, kurie būtini rašymo ir skaitymo mokymuisi, t. y. vaikai blogai taria ir skiria iš klausos kalbos garsus. Shterevos (2014) nuomone, fonologinio suvokimo sunkumai yra susiję ir su greito įvardijimo tempu, kuris kompleksiskai integruojamas į kognityvinės ir lingvistinės srities procesus. Autorė, atlikusi tyrimą, kuriuo norėjo nustatyti teorinius skaitymo, fonologinio suvokimo ir greitojo įvardijimo ryšius, daro išvadą, kad tai yra susiję tiesiogiai su skaitymo tempu, trukdančiu siekti sklandaus skaitymo. Shtereva (2014) linkusi manyti, kad vaikai, turintys skaitymo sutrikimų, nėra homogeniška grupė, o fonologinis suvokimas yra tik vienas skaitymo sutrikimo komponentų. Tikėtina, kad skaitymo sutrikimus gali lemti ir vizualinių įgūdžių stoka. Autorės teigimu, fonologinis sutrikimas gali paveikti vaiko raidą keliais būdais:

1. Šnekamosios kalbos garsų struktūros supratimą;
2. Fonologinės informacijos išlaikymą trumpalaikėje atmintyje, t. y. gali sukelti problemų, kurios lemia skaitymo ir rašymo sutrikimus.

East, Evans (2008) teigia, kad daugelis disleksiją turinčių mokinių popieriaus lapą apibūdina kaip judantį ar besisukantį, taigi jiems sunku sekti skaitomą tekstą ir dažnai pameta

skaitytą vietą. Ambrukaitis (2005) mano, kad dažniausiai skaitymo sunkumų kyla, kai mokiniai painioja panašius artikuliacinių ir akustinių požiūriu garsus, grafiškai panašias raides, nemoka atlikti žodžių garsinės analizės ir sintezės. Pobrein (2006) pastebi, kad mokiniai, turintys regimojo suvokimo problemų, painioja raides, skaitydami sunkiai jungia raides į skiemenis ir žodžius, o mokiniai, kurių sutrikę skirtingo modalumo tarpusavio ryšiai, painioja raides, atitinkančias panašaus skambėjimo bei panašios artikuliacijos garsus. Analogiškas skaitymo klaidas gali daryti ir turintys lingvistinių procesų neišlavėjimų.

Ambrukaitis (2005) pažymi, kad pradinių klasių mokiniai, turintys skaitymo sutrikimų, dažniausiai praleidžia, sukeičia raides, skiemenis, pameta eilutę, keletą kartų kartoja skiemenį ar visą žodį, pradžioje žodį skaito tyliai, vėliau garsiai ir dėl to nukenčia skaitymo tempas, perskaityto teksto supratimas. Tokie mokiniai dažniausiai patiria didelių mokymosi sunkumų gilindamiesi į beveik visus mokomuosius dalykus. Tačiau mokiniai, turintys skaitymo sutrikimų, baigdami pradinę mokyklą, įveikia skaitymo sunkumus arba padaro pažangą, jei jiems yra teikiama veiksminga pedagogo ir kitų specialistų pagalba.

Dauguma mokinių, turinčių specifinį skaitymo sutrikimą (disleksiją), labai dažnai patiria nesėkmių ir rašymo srityje. Šveicarų rašytojas Frisch (cit. Czisch, 2007, p. 130) taikliai pastebi: „*Rašyti – reiškia save skaityti*“.

Rašymas yra sudėtingas kalbinės veiklos procesas, kuriame dalyvauja kalbinės klausos, kalbinės motorikos, regėjimo funkcinės sistemos ir smulkioji rankų motorika (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1993, p.205). Rašymo sutrikimas dažniausiai būna kartu su skaitymo sutrikimu.

2011 metų klasifikacijoje³ apibrėžiama, kad rašymo sutrikimams būdinga:

- žodžio *struktūros iškraipymas* – praleidžia, keičia, prirašo raides ar skiemenis;
- *raidžių formos, eiliškumo žodyje ir rašymo krypties reversijos*;
- *rašybos taisyklių netaikymas*;
- *sunkumai perteikti mintį raštu*;
- *neįskaitomas arba sunkiai įskaitomas raštas*.

East, Evans (2008) nuomone, tai neurologinių procesų, lemiančių gebėjimą lengvai rašyti raides, žodžius, skaičius, sutrikimas. Anot autorių, mokiniai gali lėtai vykdyti žodinius nurodymus, susijusius su sekos nustatymu ir planavimu, pasižymėti pirštų nelankstumu, keista riešo ir kūno padėtimi rašant. Garšvienės (2001) nuomone, rašymo sutrikimai sietini su tarimo

³ LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011-07-13 d. įsakymas Nr. V.-1265/V-685/A1-317 „*Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo*“ 1 priedas.

trūkumais, visos kalbos sistemos neišsivystymu bei specifinių pažintinių procesų sutrikimu bei motorikos trūkumais. Ambrukaitis (2005) pagrįstai teigia, kad rašymo sutrikimai susiję su erdvinio suvokimo, dėmesio, ypač fonologiniais, leksiniais gramatiniais sutrikimais.

Rašymo sutrikimas dažniausiai yra šnekamosios kalbos sutrikimų pasekmė. Jakimavičienės (2000) teigimu, rašymo sutrikimas labai paplitęs mokymosi sutrikimas tarp pradinių klasių moksleivių. Dažniausiai pradinių klasių mokiniams nustatomas fonologinis sutrikimas (foneminė akustinė dislalija). Šiam sutrikimui būdinga:

- sutrikusi foneminė klausa;
- raidžių praleidimas, perstatinėjimas, panašių pagal skambesį raidžių keitimas (e – è, i – y, u – ū, p – b, k – g, t – d, v – f, s – š, dz – dž ir kt.);
- praleidžia minkštumo ženklą.

Foneminės artikuliacinės dislalijos požymiai:

- ryškus garsų tarimo trūkumas,
- praleidinėja raides, painioja garsus iš klausos (e – ie, e – è, s – š, r – l, k – t, g – d ir kt.);
- ryškus foneminės klausos nepakankamumas.

Rašymo sutrikimo dėl garsinės analizės ir sintezės sutrikimo požymiai:

- neskirsto sakinio į žodžius;
- neatlieka skiemenų, žodžių garsinės analizės bei sintezės,
- praleidžia, perstatinėja, prideda nereikalingų raidžių;
- neužbaigia rašyti, sutrumpina žodžius.

Anot Jakimavičienės (2000), rašymo sutrikimams būdingas foneminės klausos nepakankamumas bei nesusiformavę kalbinės analizės ir sintezės įgūdžiai, mokiniai sulieja žodžius arba sakinius į vieną. Esant kalbos suvokimo ir išraiškos sutrikimui, rašant būdingas:

- netinkamas priešdėlių, priesagų vartojimas;
- gramatinių taisyklių netaikymas;
- sutrikęs žodžių derinimas sakinyje ir kt.

Visiškai kitokias specifiškas klaidas daro mokiniai, kurių mokymosi sutrikimų priežastis - regimosios informacijos bei erdvinio vaizdinių trūkumas. Žymiai rečiau pasitaikančiam rašymo sutrikimui dėl vizualinių procesų sutrikimų būdinga:

- grafiškai panašių raidžių painiojimas (b – d, n – u, n – m, d – p, z – r ir kt.);
- veidrodinis rašymas;
- žodžių rašymas iš dešinės į kairę,
- raidžių užmiršimas, jų iškreipimas ir kt.;
- klaidos perrašinėjant tekstą;

- sunkiai įskaitomas raštas ir kt.

Monkevičienės (2003) nuomone, rašymo sutrikimui dėl skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų sutrikimo, būdingas negebėjimas sutapatinti garsą su raide. Šiai nuomonei pritaria Jakimavičienė (2000) teigdama, kad šio rašymo sutrikimo priežastis – nepakankami ryšiai tarp suvokimo rega ir klausa. Vaikai nurašo tekstus, kopijuoja raides gerai, tačiau diktuojamuose tekstuose klaidų pobūdis nuolat kinta, jos nelogiškos ir nepaaiškinamos.

Šie moksleiviai dažnai savarankiškai nesugeba naudotis rašymo strategijomis: plano sudarymu, juodraščių rašymu, teksto klaidų taisymu. Galkienė (2005) teigia, kad specialiojo pedagogo ir logopedo uždavinys mokyti mokinius rašymo strategijų, kad vaikas galėtų išvengti nepatogumų, jei ir nepavyktų visiškai pašalinti sutrikimo.

Vaikai dažnai patiria ir matematikos mokymosi sunkumų taip dažnai, kaip ir skaitymo bei rašymo. Pedagoginė įvairių šalių literatūra apibrėžia specifinius mokymosi sutrikimus, kaip heterogenišką sutrikimų grupę, kai vaikai turi didelių problemų įgydami skaitymo, rašymo, matematikos gebėjimų ir įgūdžių. Hallahan, Kauffman (2009) pastebi, kad matematikos mokymosi sutrikimai savo dažnumu, tarp specifinių mokymosi sutrikimų, nusileidžia tik skaitymo sutrikimams. Butterworth (cit. Kibildienė, 2009), apibendrindamas Didžiojoje Britanijoje atliktus tyrimus, teigia, kad mokiniai, turintys matematikos mokymosi sutrikimų, daugiau kaip 60 proc. turi skaitymo bei rašymo sutrikimą. Šiai nuomonei pritaria Mercer, Miller (cit. Hallahan, Kauffman, 2003), kurie remdamiesi įrodymais teigia, kad vaikams, kuriems sunku įveikti matematikos užduotis, turi matematikos mokymosi sutrikimų. 2011 m. naujoje sutrikimų klasifikacijoje⁴ apibrėžiama, kad matematikos mokymosi sutrikimams būdinga:

- *pagrindinių matematinių įgūdžių sunkumai (daiktų skaičiavimo, aritmetinių veiksmų atlikimo žodžiu (mintino skaičiavimo) bei raštu ir jų užrašymo, daugybos lentelės įsiminimo sunkumai);*
- *matematinių terminų (sąvokų) pavadinimo ir suvokimo, žodžiu pateiktų užduočių užrašymo skaičiais sunkumai;*
- *skaitmenų, matematinių ženklų, skaičių, simbolių suvokimo, skaičių užrašymo sunkumai;*
- *faktų, veiksmų sekos ir sprendimo būdų, reikalingų atlikti matematikos užduočiai, atsiminimo sunkumai;*
- *tekstinių uždavinių sprendimo sunkumai.*

⁴ LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011-07-13 d. įsakymas Nr. V.-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo“ 1 priedas.

Negebėjimas atlikti pagrindinių skaičiavimo veiksmų, operuoti abstrakčiomis sąvokomis ir skaičiais vadinamas **diskalkulija** (lot. *dys* – sutrikimas, *calculo* – skaičiuoju). Iš pat pradžių mokantis matematikos labai svarbus vaizdumas. Esant erdvinio suvokimo, regimojo suvokimo nevisavertiškumui, vaikams labai sunku mokytis matematinių veiksmų, geometrinių figūrų bei matų. Menki kalbiniai gebėjimai trukdo mokiniams teisingai iššifruoti tekstinių uždavinių sprendimą. East, Evans (2008) pastebi, kad tokiems vaikams sunku atlikti ne tik matematinius skaičiavimus, bet ir labai sunku skirti kairę ir dešinę puses, jie gali pamiršti žaidimo taisyklės dalyvaudami žaidimuose, sudėtinga suvokti veiksmų seką atliekant šokio judesius, sunku planuoti savo laiką.

Kibildienė (2009) teigia, kad mokiniai, turintys matematikos mokymosi sutrikimų, pasižymi strategijų bei sugebėjimo naudotis savireguliaciniu mechanizmu užduotims atlikti trūkumu. Autorės manymu, šie moksleiviai turi mokymosi sunkumų:

- įvertindami savo sugebėjimą užduotims atlikti;
- pasirinkdami tinkamas sprendimo strategijas;
- kontroliuodami užduoties sprendimo eigą;
- apdorodami informaciją.

Mokymosi sutrikimai neišnyksta savaime. Daugeliu atveju tai ilgalaikė būklė, prie kurios tenka prisitaikyti. Specifinių mokymosi sutrikimų turintys moksleiviai nepasitiki savo jėgomis, gerai nesupranta, kokios mokymosi strategijos taikytinos atliekant mokyklinės užduotis. Dažnai tokie mokiniai itin prastai save vertina ir mano, kad yra nieko verti. Tėvų, pedagogų ir specialiųjų pedagogų pareiga laiku pastebėti vaiko mokymosi sunkumus, neigiamas emocijas ir laiku suteikti kvalifikuotą specialistų pagalbą, įveikiant mokymosi sunkumus, padėti vaikams išlaikyti savigarbą.

1.2 Mokymosi sutrikimų priežastys

Pagrindinės specifinių mokymosi sutrikimų priežastys yra susijusios su kognityvinių (pažintinių) procesų sutrikimu. Daulenskienės (1999) nuomone, specifinių mokymosi sutrikimų priežastis yra minimali smegenų disfunkcija (MSD). Pedagoginio psichologinio įvertinimo metu specialistų komanda (psichologas, specialusis pedagogas, logopedas) nustato sutrikusias pažinimo funkcijas ir jų sukeltus specifinius mokymosi sutrikimus skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi srityse. Ališausko (2007) teigimu, analogiškus mokymosi sunkumus gali lemti skirtingos psichologinės priežastys. Labai dažnai tiriamiesiems mokiniams konstatuojami keli priežasčių deriniai, kai sutrikusios ne viena, o kelios pažintinės funkcijos. Mokymosi sutrikimų priežastis turi gerai išmanyti bendrieji ir specialieji pedagogai

numatydami ugdymo turinį, darbo būdus ir metodus bei tenkindami individualiuosius mokymosi poreikius.

Girdimųjų (girdimojo suvokimo, įsiminimo ir dėmesio) bei lingvistinių procesų sutrikimai pasižymi sunkumais, susijusiais su fonemine klausa, esant normaliai vaiko klausai, girdimojo įsiminimo, girdimojo dėmesio, semantiniais ir verbalizacijos sunkumais. Psichologijos žodyne (1993) verbalizacija apibrėžiama kaip informacijos pateikimas žodžiu, vaizdinės informacijos kodavimas žodžiu. Sutrikus žodinės informacijos perkodavimui vaikai pasižymi skurdžiu žodynu, negali arba netiksliai apibūdina daiktus, reiškinius, sekas. Giedrienė (2011) teigia, kad gebėdamas nustatyti garsų seką žodyje, vaikas suvokia žodžio reikšmę ir gali teisingai parašyti iš klausos, tačiau šis procesas sudėtingas tuo, kad kalbos garsai skamba labai trumpai, o kalbančiojo ištarti žodžiai gali būti ištarti labai greitai ir netiksliai. *Girdimojo įsiminimo* bei *girdimojo dėmesio* sutrikimas neleidžia suvokti žodžio reikšmės, sutrinka garsinis žodžio sudėties suvokimas. Esant lingvistinių procesų sutrikimams keičiasi ir sąvokinio *mąstymo* turinys. Esant nevisaverčiams vaizdiniais ir sąvokoms kinta ir mąstymo raida.

Kai mokymosi sutrikimų priežastis - girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimai, vaikai skaitydami nediferencijuoja panašiai skambančių fonemų, sunkiai įsimena girdimąją (audialinę) informaciją. Atlikus logopedinį vertinimą nustatomas fonologinis sutrikimas (foneminė akustinė dislalija, foneminė artikuliacinė dislalija). Esant semantiniams – gramatiniams sunkumams dažnai nustatomas kalbos neišsivystymas.

Vizualinių procesų sutrikimas anot Monkevičienės (2003), pasireiškia suvokimo regėjimu sutrikimu, trukdančiu visavertiškai naudotis intelektualiais gebėjimais. Galkienės (2005) teigimu, problema nesietina su regos aštrumo sumažėjimu. Vaikai turi regimojo skyrimo, regimojo įsiminimo, erdvės suvokimo ir orientacijos erdvėje sunkumų. Jiems sunku atpažinti ir įsiminti matomus vaizdus bei simbolius, neatpažįsta raidžių ir skaičių elementų, net paprastų aplinkos daiktų, sunkiai skiria esmines detales nuo neesminių. Šių mokinių lingvistinių (kalbos) procesų formavimasis nesutrikęs, psichofiziologinė branda normali. Galkienė (2005), Monkevičienė (2003), Valainienė (2008) teigia, kad tokių mokinių rašto darbuose stebimos optiškai panašių raidžių rašymo klaidos (n – m, l – t, t – f, I – J). Skaityti sekasi sunkiau, tačiau skaitomo žodžio reikšmę supranta. Turėdami erdvės suvokimo problemų sunkiai orientuojasi popieriaus lape, sudėtinga rašyti raides ir skaičius tiesia linija. Kibildienė (2009) pastebi, kad matematikos mokymosi srityje painioja optiškai panašius skaičius. Neatpažindami skaičių gali parašyti lygybės ženklą, painioti matematinius ženklus (< - >), negali prasmingai pasinaudoti schemomis, iliustracijomis. Giedrienė (2011) teigia, kad dėl nevisaverčių regimųjų vaizdinių formavimosi pastebimos ir lingvistinės problemos plėtojant žodyną. Giedrienė (2011) pabrėžia,

kad tokiu atveju dėl „vėluojančio vaizdinių formavimosi nesusidaro visavertės sąvokos, tai reiškia, nepritaikomas žodis, galintis tą sąvoką verbalizuoti“.

Kai specifinių mokymosi sutrikimų priežastis yra **atminties sutrikimas**, vaikai sunkiai įsimena naują informaciją, sunkiai sieja su jau esančia atmintyje, turi problemų gretindami įvykius ir faktus, greitai pamiršta nuorodas ir instrukcijas, nors ir gerai jas supranta, neįsidėmi taisyklių, labai ilgai mokosi daugybės lentelę, sunkiai įsimena eilėraščius, nesugeba pasinaudoti įsiminimo strategijomis. Rekomendacijose bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams (2007) pabrėžiama, kad mokiniai matematikos pamokose nesuvokia tekstinio uždavinio sąlygos, kai reikia spręsti uždavinius mintinai, pamiršta atsinešti reikiamas priemones. Šių mokinių mąstymas nėra sutrikęs, jie puikiai gali analizuoti ir daryti išvadas, jei tik nereikia įsiminti.

Skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų sutrikimai pasireiškia nepakankamais ryšiais tarp regėjimu ir klausa gaunamos informacijos. „Modalumas apibūdinamas kaip pojūčio savybė, leidžianti nustatyti jo kokybę“ (Vaitkevičiūtė, 2001, p. 645). Anot Monkevičienės (2003), sutrinka informacijos, gaunamos rega ir klausa siejimas į visumą, perkodavimas, t.y. žodinės informacijos perkodavimas į vaizdinę; vaizdinės - į žodinę, tačiau regimieji ir girdimieji suvokimai lieka nesutrikę. Vaikai puikiai atlieka užduotis, kai reikia žodžiu aptarti mokytojo užduotą klausimą, nepatiria nesėkmių, kai dirbama pagal duotą pavyzdį, tačiau kai tik reikia vaizdinę medžiagą verbalizuoti ir atvirkščiai, vaikas patiria didelių nesėkmių, lemiančių itin gilų atsilikimą.

1.3 Sunkumų įveikimo būdai, dirbant su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų

Petty (2008, p. 273) yra teisingai pasakęs: *“Nevykęs mokytojo dėstymas žodžiu – tai pedagoginė katastrofa, tačiau daugeliu atvejų toks dėstymas užima didžiąją mokymo laiko dalį”*. Galkienė, Cijūnaitienė (2007) pastebi, kad pradinių klasių mokytojai lietuvių kalbos ir matematikos pamokose taiko tradicinius mokymo būdus. Autorės teigia, kad ugdant specifinių mokymosi sutrikimų turinčius mokinius, labiausiai nepasiteisina: aiškinamieji, laisvojo pokalbio bei apibendrinamojo pokalbio metodai. Autorės pastebi, kad šie metodai ypač netinkami mokiniams, kurių mokymosi sutrikimų priežastis - girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimai, apsunkinti dėmesio sutrikimo. Atlikusios tyrimus jos padarė išvadą, kad šie mokiniai, aktyviai ir savarankiškai veikė, kai buvo taikomas vienas iš kūrybinių – inscenizavimo ir žaidimų, aktyvūs mokymo ir praktinių darbų metodai.

Mokytojai, atsižvelgdami į asmenines vaiko savybes, privalo pritaikyti mokymo būdus jų individualiesiems poreikiams ir teikti kvalifikuotą pagalbą. Ugdant skirtingų poreikių mokinius bendrojoje klasėje, svarbu tradicinius darbo būdus derinti su alternatyviaisiais,

individualiai juos parenkant mokymosi sutrikimų turintiems mokiniams. Metodai parenkami atsižvelgiant į stipriąsias mokinio savybes, vaikui priimtina mokymosi būdą. Jones, Wyse (2013) mokytojams rekomenduoja nesilaikyti metodo „bus taip, kaip aš pasakiau“, būti lankstiems planuojant ir mokant, skatinti ugdytinius rizikuoti ir nebijoti suklysti.

Monkevičienė (2003), Galkienė (2005), Valainienė (2008), Giedrienė (2011), Kielaitė (2013) pateikia išsamias rekomendacijas pedagogams ir specialiesiems pedagogams darbui su SMS turinčiais mokiniams. Mokant ypatingų poreikių vaikus labai svarbu išlaikyti vaiko savigarbą, pastebėti nors ir menką pažangą, leisti pasijusti mokačiam, žinančiam. Kai mokymosi sutrikimų priežastis yra girdimųjų (girdimojo suvokimo, išiminimo ir dėmesio) bei lingvistinių procesų sutrikimai, būtina žodinę informaciją pateikti trumpais, aiškiais sakiniais. Aiškinant žodžiu, kuo daugiau informacijos pateikti vaizdžiai, iš atskirų sakinių mokyti sudėlioti sakinio pradžią, vidurį, pabaigą. Giedrienė (2011) rekomenduoja, skatinti žodines asociacijas remiantis lytėjimu, pagal skonį, mokyti pasakoti pasinaudojant paties sukurtu planu.

Anot Torgesen, Wagner, Rashotte, Lindamood (2010), JAV kreipiamas didelis dėmesys į skaitymo sutrikimų prevenciją tarp pirmų klasių mokinių. Autoriai šiems vaikams taikė intensyvaus mokymo IKT programą, o kiti pirmų klasių mokiniai buvo mokomi tradiciniais mokymo metodais. Vaikams, esantiems skaitymo sutrikimų rizikos grupėje, specialūs užsiėmimai vesti 4 kartus per savaitę, iš viso 80 val. kursas. Mokslo metų pabaigoje, atlikus šio metodo efektyvumo tyrimus, paaiškėjo, kad vaikai kuriems buvo taikomi intensyvūs IKT metodai, skaitė žymiai geriau nei vaikai mokyti tradiciniais būdais. Žymūs skirtumai buvo fiksuojami atliekant foneminio suvokimo užduotis, atliekant garsinę analizę ir sintezę, sklandaus skaitymo technikos ir teksto suvokimo srityse.

Mokant vaikus, kurių mokymosi sutrikimų priežastis *vizualinių procesų sutrikimas*, reikia vaizdinę medžiagą komentuoti žodžiu, mažinti vizualinių stimulų kiekį. Jei mokinys neskaito, mokytoja padeda perskaityti tekstą, kad vaikas neiškristų iš klasėje vykstančių pokalbių, diskusijų. Mokinams, besimokantiems pirmoje ir antroje klasėje, tinka **kinestezinis** mokymo būdas. Vaikai mokosi skaitymo apvesdami kiekvieną raidę pirštu, vaizduojant judesiu. Tuo metu jaučiamas ir raidės vaizdas, ir judesys, padedantis patikslinti grafemos vaizdinį.

Wright C., Conlon, Wright M., Dyck (2011) teigia, kad Australijoje vaikų skaitymo sutrikimams įveikti taikoma „Žodžių supratimo“ (Understanding Words) programa, kurios pagrindiniai aspektai yra vizualinis žodžio atpažinimas, sklandus skaitymas, žodynas, skaitymo supratimas. Autoriai atlikę tyrimus nustatė, kad, taikant šią programą, 84 proc. tiriamųjų pradinių klasių moksleivių pasiekė normalų klasės skaitymo lygį. Iš jų 52 proc. – 56 proc. moksleivių pagerėjo skaitymo supratingumas.

Sutrikus *skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų ryšiams*, be **multisensorinio** (visais pojūčiais) bei **kinestezinio** (per judesį) mokymo būdų, padėti vaikui išmokti skaityti ir rašyti beveik neįmanoma. Taikant multisensorinį mokymo būdą, tuo pačiu metu (ne paeiliui) mokinys mato raidės vaizdą, girdi mokytojo tariamą garsą, pats apveda pirštu per šiurkštų raidės paviršių ir tuo pačiu metu tarią garsą. Mokant **kinesteziniu** būdu, galima raides piešti smėlyje nepamirštant tuo pačiu metu ir ištarti raidę žymintį garsą. Jei mokinys dar nemoka skaityti, būtina perskaityti jam užduočių sąlygas, sudaryti sąlygas atsakyti žodžiu (dažnai tokie vaikai gerai mąsto), svarbiausia, kad mokinys aktyviai dalyvautų pamokoje, jaustųsi žinantis, akcentuoti sėkmę už pamažu daromą pažangą.

Ritchey, Goeke (2006) teigia, kad JAV itin plačiai paplitęs Orton - Gillinham skaitymo mokymo metodas. Šio metodo esmė: **kinestezinio** ir **multisensorinio** būdų taikymas mokant vaikus skaityti. Specialusis pedagogas rodo kortelę su raide, vaikas piešia raidę pirštu ant lentelės (arba spalvotame jutiminiame smėlyje) ir tuo pačiu metu ją įvardija. Taikant Orton – Gillinham metodiką, taikomas ir **visuminis** mokymo būdas. Mokytojas arba specialusis pedagogas parašo žodį, vardija raides (ne garsus, dėl anglų kalbos specifikos), aiškinasi žodžio reikšmę, žodį arba raides apibūdinti, pagražindami (jaučiama sąsaja su žodžio vaizdu ir reikšme). Ieško panašių (vaizdu) naujų žodžių parašytajam, tapatina tarpusavyje.

Kai mokymosi sutrikimų priežastis *atminties sutrikimas*, didžiausia mokinių problema - nemokėjimas pasinaudoti informacijos įsiminimo ir atgaminimo strategijomis. Šiems vaikams svarbu informaciją pateikti aiškiai ir etapais. Nuorodos pateikiamos žodžiu arba raštu (bet kada pasižiūri, pasižymi, paryškina svarbiausią informaciją). Reikia mokyti **įsiminimo būdų** pasirūpinti, kad mokinys bet kada galėtų pasinaudoti atramine medžiaga: taisyklių rinkiniais, daugybės lentele, enciklopedijomis, žodynais. Siekti, kad mokinys, pasinaudojęs reikalingais informacijos šaltiniais, pats samprotautų ir padarytų išvadas.

Mokinių, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų, mokymosi problemų priežastis dažnai būna ne viena, net kelių pažintinių procesų sutrikimai. Skirtingos priežastys lemia skirtingus darbo būdus. Pedagogui renkantis tinkamus darbo būdus būtina remtis vaiko galiomis, daugiau išvystytais pažintiniais gebėjimais.

2 skyrius. SKAITYMO, RAŠYMO IR MATEMATIKOS MOKYMOSI SUTRIKIMŲ ĮVEIKIMO BŪDAI

2.1 Tyrimo metodika, organizavimas ir tyrimo dalyviai

Norint pasiekti tyrimo tikslą buvo išanalizuoti literatūros šaltiniai ir atliktas empirinis tyrimas. Empirinio tyrimo esmė – remiantis pedagogų ir specialiųjų pedagogų patirtimi, atskleisti, kaip pedagogai ir specialieji pedagogai atpažįsta vaiko problemas, išsiaiškinti, kokios priežastys lemia specifinius mokymosi sutrikimus, išanalizuoti, kokius darbo būdus, įveikdami mokinių mokymosi sunkumus, taiko mokytojai ir specialieji pedagogai, įvertinti pedagogų taikomų metodų tinkamumą ir efektyvumą, mokant vaikus, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų.

Rengiant šį darbą buvo išnagrinėti literatūros šaltiniai, susiję su mokinių, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų mokymo ypatumais, sunkumų pobūdžiu, priežastimis. Atlikta dokumentų analizė. Kokybinį tyrimą sudarė struktūruotas interviu su pedagogais ir specialiaisiais pedagogais ugdančiais mokinius, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų. Kardelio (2002) teigimu, interviu metodu atsiveria platesnės galimybės geriau pažinti tiriamąjį. Autoriaus nuomone, tokius reiškinius, kaip: darbo būdai ar pedagogo elgsena, galima nustatyti tik kokybiniu vertinimu.

Interviu vyko respondentų darbo vietose, pradinėse mokyklose ir progimnazijose po pamokų. Iš anksto buvo paruošti interviu klausimynai pradinių klasių mokytojams ir specialiesiems pedagogams. Mokytojai ir specialieji pedagogai interviu metu, galvodami apie konkretų vaiko atvejį, atsakė į pateiktus klausimus.

Interviu metu, pedagogų buvo klausiama šių dalykų:

- pedagogo amžius;
- pedagoginio darbo stažas;
- pasirengimas dirbti su skirtingų poreikių mokiniais;
- tobulėjimas specialiojo ugdymo klausimais;
- išvada apie mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių grupę;
- kokiose pamokose mokinyss patiria daugiausia sunkumų;
- mokinio patiriami mokymosi sunkumai skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi srityse;
- mokymosi sunkumų priežastys;
- kokie mokymo būdai sėkmingiausi ugdant mokinius skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi srityse;
- koks vaiko mokymosi būdas;
- į ką kreipiasi pagalbos iškilus problemoms (mokinių ugdymo klausimais);

- kaip bendraujama su tėvais.

Interviu klausimynas pedagogams pateiktas *1 PRIEDE*.

Specialiųjų pedagogų buvo klausiama:

- amžius;
- pedagoginio darbo stažas;
- pasirengimas ugdyti mokinius, turinčius individualiųjų ugdymosi poreikių;
- kaip tobulėjama specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimo srityje;
- išvada apie mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių grupę;
- mokinio patiriami mokymosi sunkumai skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi srityse;
- mokymosi sunkumų priežastys;
- kaip derinamas specialiojo pedagogo darbas klasėje ir specialiojo pedagogo kabinete;
- kokie mokymo būdai taikomi, padedant mokiniui įsisavinti mokomąją medžiagą;
- kaip padeda pedagogui pasirinkti sėkmingiausius mokymo būdus;
- kaip informuojami tėvai apie mokinio padarytą pažangą ir nesėkmes.

Interviu klausimynas specialiesiems pedagogams pateiktas *2 PRIEDE*.

Tyrimas buvo atliktas N miesto ir rajono 8 pradinėse mokyklose ir progimnazijose.

Tyrimė dalyvavo 2 respondentų grupės: 38 pradinė klasių mokytojai, ugdantys 45 mokinius, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų, ir 8 specialieji pedagogai, teikiantys specialiąją pedagoginę pagalbą 44 specifinių mokymosi sutrikimų turintiems mokiniams (1 mokiniui specialioji pedagoginė pagalba neteikiama).

Iš 45 pradinė klasių mokinių, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų, 13 mokėsi antroje klasėje, po 16 mokinių – trečioje ir ketvirtoje klasėse.

2.2 Tyrimo rezultatai ir jų analizė

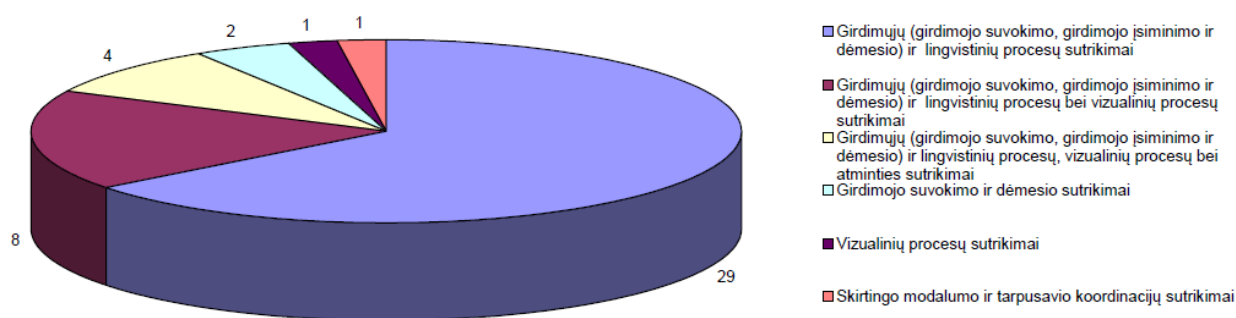
2.2.1 Vertinimo dokumentų analizė

Išanalizavus tiriamųjų, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų psichologinio pedagoginio vertinimo, atlikto PPT, dokumentaciją, nustatyta, kad tiriamiesiems būdingi įvairūs specifiniai (skaitymo, rašymo, matematikos) mokymosi sutrikimai.

Mokinių psichologinis pedagoginis vertinimas atliktas miesto arba rajono psichologinėje pedagoginėje tarnyboje. Atlikus 45 tiriamųjų dokumentų analizę 29 mokiniams nustatyti skaitymo, rašymo ir matematikos sutrikimai, 13 mokinių – skaitymo ir rašymo sutrikimai. Vienam mokiniui konstatuotas rašymo ir matematikos sutrikimas ir po vieną atvejį konstatuotas rašymo sutrikimas bei matematikos sutrikimas.

Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad skaitymo, rašymo, matematikos sutrikimai yra tarpusavyje susiję. Nebuvo užfiksuota tik skaitymo sutrikimo atvejų.

Išanalizavus tiriamųjų psichologinio pedagoginio vertinimo dokumentus bei atlikus papildomą 20 mokinių rašto darbų analizę, išaiškėjo tokios mokymosi sutrikimų priežastys (žr. 1 pav.).

1 pav. Specifinių mokymosi sutrikimų priežastys (mokinių skaičius)

Išsami tiriamųjų vertinimo dokumentų ir jų rašto darbų analizė rodo, kad dominuoja kelių priežasčių deriniai. Dviejų trečdalių mokinių (30 tiriamųjų iš 45) mokymąsi apsunkina aktyvumo ir dėmesio sutrikimas.

Daugumos (29 iš 45) mokinių mokymosi sutrikimų priežastis - *girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimai*, pasireiškiantys girdimosios informacijos (girdimojo suvokimo, girdimojo įsiminimo ir dėmesio) bei kalbinės informacijos apdorojimo (žodinio samprotavimo, žodžių reikšmių žinojimo ir raiškos žodžiu) sunkumais. Dėl šios priežasties 17 mokinių nustatyti specifiniai skaitymo, rašymo ir matematikos sutrikimai (12 iš jų turi ir dėmesio sutrikimų), 10 mokinių – specifiniai skaitymo ir rašymo sutrikimai (7 iš jų turi dėmesio sutrikimą), specifinis rašymo ir matematikos mokymosi sutrikimas – 1 mokiniui (ir dėmesio sutrikimas), ir matematikos mokymosi sutrikimas - 1 mokiniui (jis turi ir dėmesio sutrikimą).

Girdimųjų ir lingvistinių procesų bei vizualinių procesų sutrikimų derinys nustatytas 8 mokiniams. Vizualinių procesų sutrikimas šiems mokiniams apsunkina vizualinės informacijos suvokimą, dalių erdvinį santykių numatymą, sunkumai sietini su neverbalinėmis užduotimis. Dėl šių priežasčių 7 mokiniams nustatyti specifiniai skaitymo, rašymo, matematikos sutrikimai (4 iš jų būdingas dėmesio sutrikimas), specifiniai skaitymo ir rašymo sutrikimai 1 mokiniui (dėmesio sutrikimas taip pat).

Girdimųjų ir lingvistinių procesų, vizualinių procesų bei atminties sutrikimai nustatyti 4 mokiniams. Jiems nustatyti specifiniai skaitymo, rašymo ir matematikos mokymosi sutrikimai (iš jų 2 turi dėmesio sutrikimą).

Girdimojo suvokimo sutrikimas kartu su dėmesio sutrikimu konstatuotas 2 mokiniams. Dėl to 1 mokiniui nustatytas specifinis skaitymo ir rašymo sutrikimas, kitam mokiniui nustatytas specifinis rašymo sutrikimas.

Dėl sutrikusių vizualinių procesų 1 mokiniui nustatytas specifinis skaitymo ir rašymo) sutrikimas (ir dėmesio sutrikimas),

Dėl skirtingo modalumo ir tarpfunkcinių ryšių sutrikimo 1 mokiniui nustatytas specifinis skaitymo, rašymo ir matematikos sutrikimas.

Pedagoginis vertinimas parodė, kad mokiniams sunkiausia mokytis lietuvių kalbos ir matematikos. Matematikos sunku mokytis ne tik mokiniams, turintiems matematikos mokymosi sutrikimą, 8 mokiniai iš 13 turinčių skaitymo bei rašymo sutrikimą taip pat patiria ir matematikos mokymosi sunkumų.

Logopedinio vertinimo metu fonologinis sutrikimas (akustinė foneminė dislalija) nustatytas 38 tiriamiesiems; kalbos sutrikimas – 6;

Išnagrinėjus 20 mokinių rašto darbus, nustatyta, kad 18 mokinių daro daug *akustinio pobūdžio* raidžių pakeitimų (u – ū, i – y, e – è – ie – ei), daro gramatinių klaidų, nepakankamai išlavėjusi jų foneminė klausia, nepakankami garsinės analizės ir sintezės įgūdžiai. Kitų 2 mokinių rašto darbuose stebimi *semantiniai gramatiniai* sunkumai: iškraipoma žodžio struktūra (sujungiami žodžiai, prirašomos, praleidžiamos, keičiamos raidės, praleidžiami skiemenys), neskiriamos sakinio ribos, daroma daug gramatinių klaidų.

Visiems tiriamiesiems mokiniams rekomenduotas Bendrųjų programų pritaikymas, teikiant specialiąją pedagoginę pagalbą.

2.2.2 Interviu rezultatai

Atliekant kokybinį tyrimą buvo paruošti interviu klausimynai mokytojams ir specialiesiems pedagogams, ugdantiems specifinių mokymosi (skaitymo, rašymo, matematikos) sutrikimų turinčius mokinius. Atsakymai buvo apdoroti, taikant turinio analizės metodą.

Apibendrinus mokytojų atsakymus galima pateiktus atsakymus suskirstyti į kelias kategorijas: kaip mokytojai ir specialieji pedagogai atpažįsta mokinio problemą (mokymosi sunkumų pobūdį), mokymosi sunkumų priežastis; kokie yra efektyvūs darbo būdai; ugdant specifinių mokymosi sutrikimų turinčius mokinius.

2.2.2.1 Mokymosi sunkumų apibūdinimas

Mokytojų buvo klausiama, kokių mokymosi sunkumų patiria mokiniai skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi srityse (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Kategorija „Skaitymo sutrikimai“ (pedagogų atsakymai)

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Teksto supratimo sunkumai	Nesupranta ką skaito, nesupranta pagrindinės minties. Negali atlikti samprotavimo užduočių. 3-ios klasės mokinys supranta tik 1-os klasės tekstus. Neatsako į klausimus susijusius su teksto suvokimu. Sunkiai sekasi atpasakoti. Pasakoja praleisdamas esmines detales. [...], nes skurdus žodynas. Nesugeba savarankiškai nuosekliai atpasakoti.	27
Sklandaus skaitymo sunkumai	Lėtai skaito. Nemato sakinio ribų. Trūksta loginių kirčių, raiškumo. Dažnai pakartoja. Skaito sunkiai, paraidžiui. Skuba. Skaitomo teksto neseka. Sunkiai seka skaitomą tekstą, ypač kai skaito kiti. [...], vedžioja pirštu akiai.	24
Žodžių skaitymo sunkumai	Neatpažįsta abėcėlės raidžių. Sunku iš karto perskaityti skiemenį. Tik vardina raides, o po to kartais pavyksta sujungti į skiemenį, žodį. Skaito tik atvirų skiemenų žodelius. Perskaito žodžio pradžią ir spėja žodžio galūnę.	6

Pedagogų vienas iš dažniausiai paminėtų skaitymo sunkumų – **teksto supratimo sunkumai**, kurie pasireiškia *sunkiai suprantamais tekste esančių atskirų minčių ryšiais; sunkiai suprantama pagrindine teksto mintimi; teksto paskirties ir stiliaus nesuvokimu; perskaitytų žodžių reikšmių, žodžių junginių, sakinių prasmų tikslu nesupratimu*. Pedagogai mano, kad tai didžiausia problema, pastebėta dirbant su mokiniais, patiriančiais skaitymo sunkumų. Dažniausiai pedagogai akcentuoja pagrindinės teksto supratimo sunkumus (16): „*Neatsako į klausimus, susijusius su teksto suvokimu; negeba savarankiškai atpasakoti skaityto teksto*“. Mokytojai pastebi, kad mokiniams kartais sunku suprasti *tekste esančių atskirų minčių ryšius* (5): „*pasakoja praleisdamas esmines detales; nesupranta skaitomo teksto, nes skurdus žodynas*“. Pedagogai pakankamai daug kartų paminėjo ir **sklandaus skaitymo sunkumus** (24), kurie pasireiškia: *labai lėtu arba labai greitu skaitymo tempu; sakinio ribų ir skyrybos ženklų nepaisymu; skaitymu paraidžiui arba skiemenuojant; skiemenų, žodžių ir žodžių junginių pakartojimu; negebėjimu perkelti žvilgsnį ir sekti skaitomą žodį ar eilutę*. Pedagogai dažniausiai pastebi (14) labai lėtą mokinių skaitymą. Mokytojai fiksuoja skaitymą paraidžiui arba skiemenuojant (12). *Sakinio ribų ir skyrybos ženklų nepaisymas* paminėtas 3 kartus. **Žodžių**

skaitymo sunkumai pastebėti tik 6 kartus, pasireiškiantys *raidžių, skiemenų praleidimais, keitimais, pridėjimais; žodžio dalių spėliojimu; raidžių formų, eiliškumo žodyje ir skaitymo krypties reversijomis*: „dar nemoka visų raidžių, sunku iš karto perskaityti skiemenį“. Pasitaikė mokytojų, nusakančių problemą itin lakoniškai, nediferencijuotai, pvz., „*skaito silpnai, skaito sunkiai*“. Tai rodo, kad pats mokytojas nesupranta mokinio problemų skaitymo srityje. Tai bendro pobūdžio frazės, neapibūdinančios problemos. Palyginus šiuos apibūdinimus su pedagoginio vertinimo išvadomis, galima teigti, kad pedagogai gana tiksliai apibūdina mokinio skaitymo sunkumus, tik mažiau vartoja specialiųjų sąvokų, (akustinio, optinio pobūdžio pakeitimai ir pan).

Specialiesiems pedagogams buvo pateiktas tas pats klausimas, kaip jie apibūdina mokinio patiriamus sunkumus skaitymo srityje (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Kategorija „Skaitymo sutrikimai“ (specialiųjų pedagogų atsakymai)

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Sklandaus skaitymo sunkumai	Skaitymo tempas netolygus. Skaito lėtai trumpus žodžius. Skaitymo tempas labai lėtas. Skaito greitai. Neatsižvelgia į teksto ženklus. Dažnai skienuoja sunkesnius žodžius. Pakartoja žodžius. Skienuoja daugiaskiemenius žodžius. Neskiria sakinio ribų. Pameta skaitomą vietą.	34
Teksto supratimo sunkumai	Perskaitytą tekstą supranta nepilnai. Supranta tik atskirus epizodus. Nepakankamai suvokia teksto prasmę. [...] į klausimus atsako nepilnai, kartais ne to klausima. Sunku atlikti teksto suvokimo užduotis. Pasakodama praleidžia atskirus faktus. Beveik nesupranta teksto. Sunkiai formuojasi sąvokos.	32
Žodžių skaitymo sunkumai	Pasitaiko pakeitimų. Keičia raides kitomis. Spėja žodžio galūnę. Akustiniai pakeitimai. Raidžių, dvibalsių painiojimo klaidos. Sukeičia skiemenis vietomis. Skaitydamas ilgina balsius.	17

Matyti, kad specialistai išsamiau apibūdina tų pačių mokinių skaitymo sunkumų pobūdį. Daug didesnis teiginių skaičius visose subkategorijose palyginus su pedagogų teiginiais. Beveik tiek pat teiginių buvo pasakyta apie *sklandaus skaitymo* ir *teksto supratimo sunkumus*. Pakankamai daug teiginių subkategorijoje **sklandaus skaitymo sunkumai**, o pedagogai šios subkategorijos nesureikšmina. Šioje subkategorijoje, *labai lėtą arba greitą* skaitymo tempą specialieji pedagogai pastebi 25 kartus. Subkategorijoje **žodžių skaitymo sunkumai** specialieji pedagogai daug dažniau akcentuoja skiemenų keitimus, praleidimus, pridėjimus (11). Taip yra todėl, kad specialiųjų pedagogų kompetencijos dalis – išsamiai nustatyti specifines klaidas įvairiose mokymosi srityse. Tačiau ir kai kurie specialistai apibūdino skaitymo sutrikimų pobūdį neaiškiai, neinformatyviai, pvz., „*silpni skaitymo įgūdžiai; skaitymo technika susiformavusi nepakankamai; skaito sunkiai, ypač skiemenis, kuriuose daugiau priebalsių*“. Tokie

apibūdinimai abstraktūs, nesuteikia išsamios informacijos nei pačiam specialistui, nei pedagogui. Labai retai, tačiau skyrėsi specialiųjų pedagogų ir PPT specialistų pateikti mokymosi sunkumų apibūdinimai, pvz., specialioji pedagogė pažymi: „*skaitymo tempas labai lėtas*“, o PPT vertinime tai nefiksuojama. Ugdydami mokinius, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų, pedagogai sunkumų pastebi ir rašymo srityje (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Kategorija „Rašymo sutrikimai“ (pedagogų atsakymai)

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Žodžio struktūros iškraipymas – praleidžia, keičia, prirašo raides ir skiemenis	Daug klaidų, e - è, i - y. Nurašo tekstą su daugybe klaidų. Painioja priebalsius. Negali parašyti iš klausos aiškių žodžių. Diktante nemažai painiojimo klaidų. Dažnai praleidžia raides. Praleidžia labai daug raidžių tiek diktodami, tiek nurašydami sakinius. Kyla sunkumų garsą užrašant raide. Painioja b-d. Daro daug klaidų dėl foneminio suvokimo sunkumų. Negeba užrašyti daugiaskiemenių žodžių. Taisyklingai nenurašo teksto nuo knygos.	23
Rašybos taisyklių netaikymas	Daro daug gramatinių klaidų. Nepritaiko taisyklių, jų nežino. Reikia pagalbos atliekant gramatines užduotis. [...] neįsimena gramatinių taisyklių. Daug rašybos klaidų. Negeba pritaikyti elementarių rašybos taisyklių.	19
Labai lėtas arba labai greitas rašymo tempas	Su klase neparąšo, nespėja. Nespėja rašyti diktantų. Dėl itin lėtai atliekamų rašto darbų, nespėja kartu.	9
Sakinio struktūros iškraipymas	Rašo vieną ilgą sakinį. Sulieja du sakinius į vieną. Nemato sakinio ribų. Sakinio ribos, skyrybos ženklai. Iš klausos neskiria sakinio ribų. Sakinį pradeda mažąja raide, sunku skirti sakinio ribas. Nežymi sakinio ribų.	8
Sunkumai perteikiant mintį raštu	Kūrybinio pobūdžio užduočių be pagalbos nesugeba atlikti. Sunkiai sudaro sakinį iš trijų žodžių, rašinėlių neparąšo. Savarankiškai neužrašo sakinių. Nuomonės išsakymas raštu. Nesukuria rišlaus teksto.	7
Neįskaitomas arba sunkiai įskaitomas raštas	Labai negražus raštas. Daug taiso, brauko. Rašysena labai netvarkinga, sunkiai įskaitoma.	5
Raidžių formos, eiliškumo žodyje ir rašymo reversijos	Netikslūs raidžių elementai. Itin netaisyklinga raidžių forma, jungimai.	2

Pedagogai pakankamai aiškiai apibūdina rašymo sunkumų pobūdį. Dažniausiai pedagogai mini **žodžio struktūros iškraipymus** ir **rašybos taisyklių netaikymą**. Mokytojai atkreipia dėmesį į žodžių rašymą diktuojamame tekste. Pedagogui svarbu, kad mokiniai būtų įvaldę rašymo procesą, sugebėtų taisyklingai parašyti žodžius iš klausos, kurių rašyba nesiskiria nuo tarimo, nepraleistų raidžių. Pedagogų manymu, sėkmingam rašymo procesui trukdo **labai**

lėtas arba labai greitas rašymo tempas. Tokie pedagogų paaiškinimai, kaip: „*diktantuose labai daug klaidų; nesiseka rašyti; rašydamas daro nemažai klaidų*“ neinformatyvūs, neapibūdina tikrosios situacijos. Apie tiriamųjų rašymo sunkumų pobūdį buvo klausiama ir specialiųjų pedagogų (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Kategorija „Rašymo sutrikimai“ (specialiųjų pedagogų atsakymai)

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Žodžių struktūros iškraipymas	Pakeičia, praleidžia raides. [...] prideda nereikalingas. Sunkiai sekasi jungti raides į skiemenis. [...] pakeitimų. [...] sukeičia vietomis. Diktantuose daug akustinių, optinių klaidų, praleidimų, pakeitimų. [...] ypač painioja priebalsius. Praleisti skiemenys, raidės. Optiniai praleidimai.	37
Rašybos taisyklių netaikymas	Rašydamas ne visada taiko linksnių galūnių rašybos, veiksmažodžių galūnių rašybos taisykles. Sunkiai sekasi gramatinio nagrinėjimo užduotys. Nosinių raidžių klaidos. Linksnių derinimo klaidos.	26
Sakinio struktūros iškraipymas	Nesusiformavęs sakinio vaizdinys, sulieja sakinius į vieną. Nurašydamas tekstą, nesilaiko sakinio ribų. Sakinį pradeda mažąja raide, nėra skyrybos ženklų.	13
Labai lėtas arba labai greitas rašymo tempas	Rašymo tempas lėtas. Skuba. Nespėja.	10
Raidžių formos, eiliškumo žodyje ir rašymo reversijos	Praleidžia eilutes. Sunku kontroliuoti raidžių dydį, todėl dažnai parašo netaisyklingos struktūros raidę. Sunku išdėstyti tekstą popieriaus lape. Pameta nurašomą žodį, peršoka į kitą eilutę. Optiniai pakeitimai (n-m, d-g, ai-ia), raidžių dydis svyruoja. Prastai orientuojasi sąsiuvinio lape. Netaisyklingas raidžių grafinis vaizdas.	10
Neįskaitomas arba sunkiai įskaitomas raštas	Raštas negražus. [...] netvarkingas, daug taisymų. Rašysena netvarkinga.	4
Sunkumai perteikiant mintį raštu	Sunkiai formuluoja sakinius, atsakinėdamas raštu į klausimus. Savarankiškai parašytas tekstas sunkiai suprantamas. Netinkami žodžių junginiai, sakiniai nesklandūs.	4

Specialieji pedagogai išsamiau nagrinėja rašymo sunkumus. Žymiai dažniau pastebi **žodžių struktūros iškraipymo** problemas. Šioje subkategorijoje pastebimas pakeitimų, praleidimų įvardijimas: „*optiniai praleidimai; diktantuose daug akustinių, optinių klaidų*“. Kaip ir mokytojai, specialieji pedagogai **rašybos taisyklių netaikymą** pamini dažnai kaip reikšmingą, apibūdinant rašymo sunkumus. Linksnių derinimo klaidos, veiksmažodžių galūnių rašybos taisyklių netaikymas - dažniausiai sutinkamos klaidos tiriamųjų rašto darbuose. Specialieji pedagogai daugiau dėmesio skyrė **raidžių formos, eiliškumo žodyje ir rašymo reversijų** apibūdinimui nei pedagogai. Specialiojo pedagogo pastebėjimas, kad mokinys „*rašydamas daro*

klaidų“ neapibūdina tikrosios situacijos. Dauguma specialiųjų pedagogų apibūdindami rašymo sunkumų pobūdį daugiau orientuojasi į specifinį klaidų apibūdinimą.

Pedagogams buvo užduotas klausimas ir apie tiriamųjų patiriamus mokymosi sunkumus matematikos mokymosi srityje (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Kategorija „Matematikos mokymosi sutrikimai“ (pedagogų atsakymai)

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Tekstinių uždavinių sprendimo sunkumai	Negeba atlikti tekstinių uždavinių reikalaujančių daugiau nei vieno veiksmo. Nesupranta tekstinio uždavinio sąlygos. Negeba spręsti dviejų veiksmų tekstinio uždavinio, nesupranta sąlygos. Negeba spręsti tekstinio uždavinio ir užrašyti jų sprendimo pagal reikalavimus. Neperskaito [...] uždavinio, todėl sunku jas savarankiškai atlikti. [...] sprendimą spėlioja. Jam reikia perskaityti sąlygą.	26
Pagrindinių matematinių įgūdžių sunkumai	Nemoka daugybos lentelės, aritmetinius veiksmus atlieka su klaidomis. Sudeda, atima pirštų pagalba. Nežino skaičių sekos, nežino skaičių kaimynų. Daug klaidų nesudėtinguose skaičiavimuose. Negeba sudėti skaičių iki šimto peržengiant dešimtį.	26
Sunkumai įvardijant geometrines figūras, jų dydį, geometrinių požymių įrodymą	[...] apskaičiuoti plotą, perimetrą. Geometrinė medžiaga su pagalba taip pat. Nežino geometrinių figūrų. Neskiria geometrinių kūnų, figūrų.	9
Faktų, veiksmų sekos ir sprendimo būdų reikalingų atlikti matematines užduotis atsiminimo sunkumai	Nepaaiškina pagrindinių uždavinio sprendimo etapų. Nesupranta matų. Nemoka spręsti reiškinių, nesupranta sprendimo eigos. Nemoka paprastų veiksmų jei jie surašyti ne eilute, o schema, nemoka surasti nežinomo dėmens, turinio ir atėminio. Neįveikia reiškinių, veiksmų eiliškumo.	8
Matematinių terminų (sąvokų) pavadinimo ir suvokimo žodžiu pateiktų užduočių užrašymo sunkumai	Skaičiuoja neblogai, didesnės problemos kyla užrašant veiksmus. Sunkiai suvokia tekstinių uždavinių sąvokas, nesugeba apdoroti pateiktos informacijos.	3
Skaitmenų, matematinių ženklų, simbolių suvokimo, skaičių užrašymo sunkumai	Ne visuomet perskaito skaičius, nepažįsta laikrodžio. Painioja palyginimo ženklus, neįvardija valandų.	2

Pedagogų nuomone, dažniausiai pasitaikančios mokymosi problemos matematikos srityje **tekstinių uždavinių sprendimo** bei **pagrindinių matematinių įgūdžių** sunkumai. Mokytojų nuomone, sprendžiant tekstinius uždavinius, mokiniai dažniausiai „*nesupranta tekstinio uždavinio sąlygos*“, neretai „*neperskaito uždavinio sąlygos*“. Nesuprasti teksto mokiniai gali dėl teksto suvokimo sunkumų. Taigi šiems mokiniams labai dažnai konstatuojamas

ir skaitymo sutrikimas. Dėl žemo verbalinio supratingumo, sugebėjimo operuoti sąvokomis, logiškai mąstyti ir daryti išvadas, mokytojų manymu, mokiniams gali būti sunku „*apdoroti pateiktą informaciją, suprasti tekstinių uždavinių sąvokas*“. Ne visi mokytojai matematikos mokymosi sunkumus apibūdina tinkamai. Tokie apibūdinimai, kaip: „*nieko nepadaro, labai lėtas*“ arba „*neatlieka logikos uždavinių*“, nėra išsamūs ir informatyvūs. Apie matematikos sunkumų pobūdį savo nuomonę išsakė ir specialieji pedagogai (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Kategorija „Matematikos mokymosi sutrikimai“ (specialiųjų pedagogų atsakymai)

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Pagrindinių matematinių įgūdžių sunkumai	Klysta atlikdama sudėties ir atimties veiksmus 1000 ribose. [...] ne visada supranta daugybos dalybos ryšį. Daro skaičiavimo klaidų peržengiant dešimtį. Nesuvokia skaičių sekos. Nesuvokia skaičių sandaros, mintinai skaičiuoja tik iki 20. Negeba savarankiškai dauginti, dalinti. Klysta palygindamas skaičius, nežino skaičių kaimynų, silpni mintinio skaičiavimo įgūdžiai. Klysta skaidydamas skaičius į vienetų ir dešimtis.	33
Tekstinių uždavinių sprendimo sunkumai	Nesuvokia kaip spręsti paprastus tekstinius uždavinius, nesigilina ko reikalauja uždavinio sąlyga. Sunku spręsti dviveiksmius tekstinius uždavinius. [...] nesupranta sąlygos. Tekstinių uždavinių nesprendžia. Ilgai skaito sąlygą, kol nors truputį supranta. [...] nesupranta teksto.	28
Sunkumai įvardijant geometrines figūras, jų dydį, geometrinių požymių įrodymą	Nesupranta geometrijos uždavinių. Nemoka apskaičiuoti perimetro. Sunkiai brėžia atkarpą. Pažįsta ne visas geometrines figūras. Painioja geometrines figūras.	10
Faktų, veiksmų sekos ir sprendimo būdų reikalingų atlikti matematines užduotis atsiminimo sunkumai	Nemoka dalinti kampu. Nežino matų. Nesuvokia veiksmų eilių sprendimo. Nežino matinių skaičių. Negeba planuoti uždavinio sprendimo eigos.	5
Skaitmenų, matematinių ženklų, simbolių suvokimo, skaičių užrašymo sunkumai	Painioja sudėties, atimties ženklus. Sunku kontroliuoti skaičių dydį, todėl dažnai parašo netaisyklingos struktūros skaičių. Sunku juos išdėstyti lape. Painioja ženklus $<$, $>$.	4
Matematinių terminų (sąvokų) pavadinimo ir suvokimo žodžiu pateiktų užduočių užrašymo sunkumai	Sunku suvokti duotą uždavinio sąlygą. Nesupranta matematinių sąvokų. Nesuvokia sąvokų.	3

Analizuojant atsakymus matyti, kad ir specialieji pedagogai didžiausią dėmesį kreipia į mokinių **pagrindinių matematinių įgūdžių** formavimosi bei **tekstinių uždavinių sprendimo sunkumus**. Gana aiškiai apibūdinami **pagrindinių matematinių įgūdžių sunkumai**: „*klysta atlikdama sudėties ir atimties veiksmus 1000 ribose; [...] ne visada supranta*

daugybės dalybos ryšį; daro skaičiavimo klaidų peržengiant dešimtį; nesuvokia skaičių sekos; nesuvokia skaičių sandaros, mintinai skaičiuoja tik iki 20; negeba savarankiškai dauginti, dalinti“. Specialieji pedagogai konkrečiai apibūdina **skaitmenų, matematinių ženklų, simbolių suvokimo, skaičių užrašymo sunkumus**: „Painioja sudėties, atimties ženklus; sunku kontroliuoti skaičių dydį, todėl dažnai parašo netaisyklingos struktūros skaičių; sunku juos išdėstyti lape; painioja ženklus $<$, $>$ “. Trūksta išsamesnio paaiškinimo apie matematinių terminų (sąvokų) suvokimo sunkumus.

2.2.2.2 Mokymosi sutrikimų priežastys

Specialieji pedagogai dažniausiai teisingai įvardijo tiriamųjų mokymosi sutrikimų priežastis. Paaiškėjo, kad tokios pačios priežastys užfiksuotos ir įvertinimo išvadose.

Specialieji pedagogai teisingai įvardijo 28 mokinių mokymosi sutrikimų priežastis, kai sutrikę *girdimieji ir lingvistiniai procesai*, 1 mokiniui klaidingai „*nepasitiki savimi*“.

Girdimųjų ir lingvistinių procesų bei vizualinių procesų derinį teisingai specialieji pedagogai įvardijo 7 mokiniams, 1 mokiniui klaidingai (neužsiminta apie girdimųjų suvokimą ir lingvistinių procesų sutrikimą).

Girdimųjų ir lingvistinių procesų, vizualinių procesų bei atminties sutrikimų derinys teisingai nustatytas 3 mokiniams, 1 mokiniui netinkamai: „*Mama viena augina vaiką, gyvena kaime, keičia draugus, su vaiku niekas namie neužsiima*“.

Girdimojo suvokimo sutrikimą teisingai įvardijo visiems mokiniams. *Vizualinių procesų sutrikimas* įvardintas teisingai, *skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų sutrikimas* taip pat.

Pastebėta, kad pedagogai nepakankamai išmano mokymosi sutrikimų priežastis. Jie netinkamai įvardijo net 23 mokinių mokymosi sutrikimų priežastis.

Pedagogai teisingai įvardijo *girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimą* 15 mokinių, 14 mokinių – klaidingai: „*siauras suvokimas*“; „*vaikas negeba*“; „*socialinės priežastys*“; „*silpna orientacija*“; „*negali ilgai dirbti kaip kiti bendraklasiai*“; „*įgimti dalykai*“; „*įgimtos*“; „*nėra noro mokytis*“; „*prasta atmintis*“; „*emociniai sunkumai*“ ir t.t.

Girdimųjų ir lingvistinių procesų bei vizualinių procesų derinį teisingai įvardijo 5 mokiniams, 3 mokiniams klaidingai: „*turi elgesio problemų*“; „*nepalankios gyvenimo sąlygos*“; „*dėmesio stoka*“.

Girdimųjų ir lingvistinių procesų, vizualinių procesų bei atminties sutrikimų derinys nustatytas klaidingai visiems 4 mokiniams: „*intelektinė problema*“; „*silpna atmintis, nesukaupia dėmesio*“; „*šeimos apleistumas*“; „*girdimasis suvokimas, dėmesys*“.

Girdimojo suvokimo sutrikimą teisingai įvardijo 1 mokiniui, 1 mokiniui klaidingai: „negabus vaikas“.

Vizualinių procesų sutrikimas įvardintas teisingai. Skirtingo modalumo ir tarpusavio koordinacijų sutrikimas apibūdintas klaidingai: „psichologinės problemos“.

Mokymosi sunkumų psichologinių priežasčių išmanymas yra svarbus pasirenkant darbo būdus dirbant su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų.

2.2.2.3 Mokytojų taikomi darbo būdai

Mokymosi sutrikimų priežasčių išmanymas lemia tinkamų darbo būdų parinkimą. 7 lentelėje pateikiami mokymo metodai taikomi mokiniams, kurių mokymosi sutrikimus lemia girdimųjų suvokimų ir lingvistinių procesų sutrikimai.

Mokytojų taikomi darbo būdai

7 lentelė

Darbo būdai	Pavyzdžiai	Skaičius
Vizualinis	Padedą vaizdumas. Piešia schemas, papildoma medžiaga, leidžiama pasižiūrėti. Labiausiai pasiteisina IKT panaudojimas, vaizdinė užduočių pateiktis. Užduotys pateikiamos vaizdžiai (piešinukai). [...] patiprinant vizualinėm priemonėm. Pavyzdys analizuojamas lentoje.	19
Universalūs	Mažinama teorinė medžiaga. Įsitikinama, kad užduotis supasta, galimybė atsakyti į lengvesnius klausimus. Darbas etapais, praktinės užduotys. Pagyrimai, teigiami emociniai santykiai, skatinimai. Nauja informacija siejama su turimu patyrimu. Siūloma rašyti pagal pavyzdį, naudojantis lentelėmis. Pakartojama trumpais sakiniukais. Motyvacijai skatinti „Žinojau – sužinojau“.	13
Kinestezinis	Dėlionės, karpymai, klįjavimai. Geriausiai atlieka spalvindamas raides, skaičius. Atlieka spalvinimo, klįjavimo užduotis. Padedą įvairūs karpymai, raidžių klįjavimai, dėlionės.	4
Probleminis	Skaitymas numatant tęsinį.	1

Pedagogų teigimu, dirbant su šiais mokiniais, įsisavinti mokomąją medžiagą padeda vaizdinių priemonių panaudojimas mokymosi procese. Kiek mažiau teiginių užfiksuota apie naudojamus **universalius** darbo būdus, tinkančius skirtingų poreikių mokiniams. „Pagyrimai, teigiami emociniai santykiai, užduotys motyvacijai skatinti“ patinka visiems klasės mokiniams. **Kinestezinis** mokymo būdas taikomas tik keturiems mokiniams, nors šis būdas turėtų dažniau dominuoti mokant pradinį klasių mokinius. Mokymasis atliekant valingus smulkiosios motorikos judesius, padeda priimti ir apdoroti gaunamą informaciją. Mokytojai kalbėdami apie pagalbą vaikui, neretai išskirdavo aiškinimą („nuolatinį aiškinimą, detalesnį aiškinimą, detalų paaiškinimą, aiškinama lėtai kelis kartus pakartojant, individualus aiškinimas“). Aiškinimo metodas taikomas keturiolikai mokinių. Deja, būdas visiškai

netinkamas šiems mokiniams, kadangi vaikai turi girdimojo išiminimo, semantinių, verbalizacijos sunkumų. Girdimąją (audialinę) informaciją būtina pateikti paraleliai vizualiai, sudėtingą žodinę informaciją perfrazuoti paprastesne, suprantamesne forma. Trys mokytojai pamokose neatsižvelgia į vaikų individualiuosius poreikius ir mokymo būdų neaptaria, tik sumažina užduočių kiekį. Vienos mokytojos teigimu, „*jei stipri motyvacija, tai po tam tikro laiko gali pamatyti ir nežymią pažangą*“, tačiau mokymo būdų nepateikia. Dar viena mokytoja teigia, kad „*mokinys kartais net teksto neperskaito*“, tačiau darbo būdų neapibūdina. Mokytojos manymu, „*sėkmė priklauso nuo paties mokinio nusiteikimo*“. Czisch (2007, p. 44) teigia, kad į mokyklą, atėjęs mokinys „*visomis jėgomis kovoja už savo iš anksto įsivaizduojamą mokymąsi ir poreikius*“. Mokinys stiprios mokymosi motyvacijos taip ir neturės, jei mokytojas neatsižvelgs į jo individualumą. Apžvelgus mokytojų aptartus darbo būdus pastebima, kad dažniau mokytojai taiko specifinius (vizualinius, kinestezinius, probleminius) darbo būdus, mažiau naudoja universalius darbo būdus, tinkančius skirtingų poreikių mokiniams.

Specialiųjų pedagogų taikomi darbo būdai

Dažniausiai specialieji pedagogai pagalbą teikia specialiojo pedagogo kabinete. Dauguma mokinių (33) ateina patys į specialiojo pedagogo kabinetą. Specialieji pedagogai teigia, jog „dirbama per pamokas ir po pamokų kabinete, nes vaikas koncentruojasi geriau“, „darbas labai specifiškas, klasėje būtų mažiau naudingas“, „klasėje dirba mokytojo padėjėjas“, „mokytoja nenori, kad ateičiau į klasę“. Iš 8 apklaustų specialiųjų pedagogų, tik 1 specialistė sistemingai derina darbą klasėje ir specialiojo pedagogo kabinete, dar 1 specialistė – „išskirtiniu atveju, kai paprašo mokytoja, jei tai priimtina mokiniui“. Tik klasėje specialiąją pedagoginę pagalbą teikia 1 specialistė, „kadangi mokinys turi judėjimo problemų“.

Kokius darbo būdus taiko specialieji pedagogai, teikdami pagalbą mokiniams, parodyta 8 lentelėje.

8 lentelė

Darbo būdai	Pavyzdžiai	Skaičius
Universalūs	Aiškinamasi kaip mokinys suprato. Skiriama pakankamai laiko užduotims atlikti. Pagiriamas mokinys. [...] pasitikslina ar mokinys suprato instrukcijas. Ribojamas užduočių kiekis. Stengiamasi mokinį sudominti užduotimis, sukuriant joms asociacijas pavyzdžiais iš gyvenimo. Darbas etapais. Skiriama daugiau laiko rašto darbams. Teorinės medžiagos mažinimas. Medžiaga skaidoma į mažesnius vienetų. Informacija pateikiama aiškiai, neskubant. Informaciją pateikia aiškiai ir apibrėžtai. Visuomet išryškina sudėtingesnius žodžius, pagrindinę nagrinėjamos temos esmę. Žodinė informacija pateikiama trumpais sakiniais. Užduotys atspindi realias gyvenimiškas situacijas.	23
Vizualinis	Naudoja vaizdines priemones. Leidžiama naudotis taisyklėmis, užduočių sprendimo pavyzdžiais. Vaizdinė medžiaga ir detalus	16

	paiškinimas, schemas, lentelės. [...] dalomoji medžiaga. Žodinė informacija keičiama vaizdine. Girdimoji informacija pateikiama vaizdžiai. Žodinės informacijos papildymas iliustracijomis. Pasitelkiamas vaizdinis informacijos perdavimo būdas. IKT taikymas.	
Mokymosi strategijų mokymo	Visuomet pasitikslina, [...] kokie bus jo veiklos etapai. [...] struktūrinis pamokos planas. [...] užduočių atlikimo planas. Mokoma pasakoti trumpais, aiškiais sakiniais. Mokau sudaryti užduočių atlikimo struktūrą – pasibraukti, pasižymėti, susinumeruoti ir paskui atlikti. Instrukcijas pateikia žodžiu akcentuojant veiksmų atlikimo tvarką. Iš atskirų sakinių mokoma sudėlioti pasakojimo pradžią, vidurį, pabaigą. Mokomas naudotis atraminiais žodžiais pasakojant (atsakinėjant) ir mokoma perfrazuoti, pasakyti tą patį tik kitais žodžiais.	10
Probleminis	Piešimas. Spalvina raidės. Užduotys susijusios su praktika. Praktinio pobūdžio užduotys. Kūrybinės užduotys. Labai sėkmingos užduotys susijusios su [...] kūrybiškumu. [...] aktyvieji metodai, kūrybinės užduotys. Aktyvūs metodai.	7
Verbalinis	Sąvokų aiškinimas. [...] informaciją labiau priima, kai sėdima šalia ir aiškinama garsiai su intonacija. Mokomas sąvokų, kurių nesupranta. Paaiškinama žodžio reikšmė.	4
Ugdymo (pažintinių funkcijų lavinimo)	Lavinama foneminė klausa, atliekamos garsinės analizės ir sintezės pratybos. Daug dėmesio skiriama kalbos gramatinei sandarai tobulinti, girdimojo suvokimo ugdymui. Papildomi pratimai garsams lavinti. Pratimai, lavinantys mąstymą, kalbą, atmintį.	4
Kinestezinis	Piešimas. Spalvina raidės.	2

Specialieji pedagogai dažniau taiko specifinius mokymo būdus nei universalius, tinkančius skirtingiems mokinių poreikiams ugdyti. Pastebima, kad specialieji pedagogai taikydami universalius darbo būdus „pasitikslina, ar mokinys suprato žodines instrukcijas, žodinę informaciją pateikia trumpais sakiniais, dirba etapais“. Šie darbo būdai gali būti taikomi ir esant atminties sutrikimui, dėmesio sutrikimui. Mokinių paskatinimai, pagyrimai net už menkiausią pažangą turi tapti neatsiejama visų pedagogų darbo dalimi. Pakankamai dažnai taikomas vizualinis mokymo metodas. Itin svarbu, kad specialieji pedagogai moko vaikus mokymosi strategijų: „moko sudaryti užduočių atlikimo struktūrą – pasibraukti, pasižymėti, susinumeruoti“; „naudotis atraminiais žodžiais pasakojant, perfrazuoti“. Mokėjimas mokytis padeda mokiniams integruotis į ugdymo procesą. Specialiųjų užsiėmimų metu mokiniams aiškinamos žodžių reikšmės, nesuprastos sąvokos, nes šie vaikai nesuvokia žodžių reikšmių, neapibūdina žodžiu daiktų, jų sekų, reiškinių. Keturiems mokiniams lavinamos pažintinės funkcijos. Vienam mokiniui taikomas tradicinis aiškinimo metodas.

Mokytojai nurodė darbo būdus su mokiniais, kai mokymosi sutrikimų priežastis yra vizualinių procesų sutrikimas (žr. 9 lentelę).

Darbo būdai, taikomi mokiniams, turintiems vizualinių procesų sutrikimų

Darbo būdai	Pavyzdžiai	Skaičius
Alternatyvūs	Užduotys perskaitomos (nes nepaskaičiuos, gali neatlikti). Nereikalinga medžiaga uždengiama lapu. Nereikalinga medžiaga uždengiama, kad neblaškytų. Kai skaito kiti mokiniai, padeda sekti jų skaitymą. Individualiai skaitomos tekstinių uždavinių sąlygos. Garsiai jam perskaitoma, papildomai paaiškinama (gera girdimoji atmintis).	6
Universalūs	Paryškinama, ką turi atlikti. Užduotys skaidomos į mažesnės apimties etapus. Akcentuojamos sėkmės. Nuolat primenama, ką reikia atlikti, dirbama trumpais etapais. Prieinama ir pasakoma, ar užduotis teisingai atlikta, kartais išsitauso klaidą.	5
Kinestezinis	Padedą dėlionių karpymai ir klįjavimai.	1
Verbalinis	Daugiau žodžių tariama nei rašoma.	1

Aštuoniems mokiniams iš dvylikos, kurių mokymosi sutrikimų priežastis vizualinių procesų sutrikimas, mokytojai pamokų metu vienodu dažnumu taiko tiek **alternatyvius** (palengvinančius informacijos priėmimą), tiek universalius darbo būdus, tinkančius ir kitiems mokiniams, turintiems ypatingų poreikių. Du mokytojai teisingai pastebi, kad mokiniams, turintiems vizualinių procesų sutrikimų, labai svarbu tinkamai struktūruoti vaizdinę medžiagą („*nereikalingą medžiagą uždengti, kad neblaškytų*“), o tokios vizualinės informacijos, ypač gausu lietuvių kalbos vadovėliuose „Pupa“ ir pratybų sąsiuvinuose. Šių pratybų sąsiuvinų užduotys tinka, kai sutrikę mokinių girdimieji ir lingvistiniai procesai. Vienos mokytojos nuomone, naudingas **kinestezinis** mokymo būdas. Tačiau reikia žinoti, kad toks metodas tinka ne visiems mokiniams, kurių mokymosi sutrikimų priežastis vizualinių procesų sutrikimas. Anot Giedrienės, Monkevičienės (1995, p. 32), kai kurie moksleiviai „*nemėgsta kūrybos elementų, nelengva veikiant su konkrečiom priemonėmis*“. Šis metodas taikomas tik vienam mokiniui. **Verbalinis** metodas netaikomas, kai kuo daugiau mokomosios medžiagos pateikiama žodžiu, apeinant vaizdiniu būdu įsisavinamą medžiagą. Keturiems mokiniams mokytojos netaiko darbo būdų, palengvinančių mokymąsi. Anot vienos mokytojos, „*viskas priklauso nuo paties mokinio nusiteikimo. Jei yra geros nuotaikos, tai prašo pagalbos tiek draugų, tiek mokytojo*“.

Kiek kitokius atsakymus pateikia specialieji pedagogai, ugdantys mokinius, kurių mokymosi sutrikimų priežastis vizualinių procesų sutrikimas (žr. 10 lentelę).

**Darbo būdai, taikomi mokiniams, turintiems
vizualinių procesų sutrikimą**

10 lentelė

Darbo būdai	Pavyzdžiai	Skaičius
Verbalinis	Svarbu vaizdinę medžiagą paaiškinti žodžiu. Jei pateikia mokymo medžiagą vaizdžiai, visuomet šalia lydi išsamus žodinis aiškinimas. Vaizdinę (aiškią ir neperkrautą	5

	informaciją) derina su išsamia žodine informacija. Garsui priskiria raidę (randa raidę ir parodo, sugalvoja žodį, kuris prasideda tuo garsu). Skaitomą tekstą iliustruoti pasakojimais su smulkiais detalėmis (teksto suvokimui).	
Kinestezinis	Spalvinamos raidės. Piešiama smėlyje. Lankstoma iš vielos. Ieško tekste reikalingos raidės, ją nuspalvina.	4
Probleminis	Naudojamos kortelės su raidėmis ir garsas siejamas su raide. Piešiami raidžių elementai, aiškinamasi, kokie raidžių elementai. Aktyvieji mokymo metodai.	3
Alternatyvūs	Knygoje puslapio uždengimas baltu lapu, kad netrukdytų pašalinė informacija. Visuomet garsiai perskaito informaciją.	2
Universalūs	Raidės paryškinamos. Užduotys atspindi realias gyvenimiškas situacijas.	2
Multisensorinis	Liečiama šiurkšti faktūra.	1

Specialiųjų pedagogų atsakymuose dominuoja **verbalinis** mokymo būdas, kai vizualinis atpažinimas papildomas žodine (verbale) informacija. Dažniau nei mokytojai, specialieji pedagogai taiko **kinestezinį** (per judesį) mokymo būdą. Darbo būdas itin specifiškas. Pratybų metu „*piešiama smėlyje, lankstoma iš vielučių*“, taikant **multisensorinį** (remiantis visais pojūčiais) mokymo būdą raidžių įsiminimui („*liečiama šiurkšti faktūra*“). Kiek rečiau taikomas **probleminis** mokymo būdas. Čia paminėti ir aktyvūs metodai, mokantys vaikus diskutuoti, pateikti informaciją savais žodžiais, bendradarbiauti. Vienodu dažnumu taikomi **universalūs** ir **alternatyvūs** mokymo būdai. Priešingai nei mokytojai, specialieji pedagogai mažai kalba apie universalius mokymo būdus, palengvinančius mokymąsi. Svarbu mokyti mokinius sekti skaitomą teksto eilutę, pasižymėti esminę informaciją, paryškinti svarbiausius raidžių elementus, kuriuos vaikai skiria labai sunkiai. Visiems mokiniams, kurių mokymosi sutrikimų priežastis vizualinių procesų sutrikimas, specialieji pedagogai taiko tinkamus specifinius mokymo būdus, teisingai apibūdina ir mokymosi sutrikimų priežastis, tačiau nemoko mokymosi strategijų.

Tarp tiriamųjų keturiems mokiniams nustatyti specifiniai mokymosi sutrikimai, kai mokymosi sunkumų priežastis - atminties sutrikimai. Mokytojai, siekdami užtikrinti šių mokinių aktyvų dalyvavimą ugdymo procese, taiko specialius mokymo būdus (žr. 11 lentelę).

Mokytojų taikomi darbo būdai mokiniams, turintiems atminties sutrikimą

11 lentelė

Darbo būdai	Pavyzdžiai	Skaičius
Universalūs	Leidžiama naudotis taisyklėmis. Padeda schemas, iliustracijos. Leidžiama naudotis taisyklių kortelėmis, daugybos lentelę, sprendimo pavyzdžiais. Naudojasi daugybos lentelę, taisyklių kortelėmis. Dirbama etapais. Darbas etapais	6
Ugdantys įsiminimo strategijas	Sėkmingai įsimena naujas žinias garsiai kartodamas informaciją „aido“ principu.	1

Mokytojai atkreipia dėmesį, kad mokymosi sutrikimų turintiems mokiniams, kai mokymosi sutrikimų priežastis yra atminties sutrikimas, naudojimas **universaliais** darbo

būdais, kai pateikiama visa atraminė mokymo medžiaga (taisyklių rinkiniai, daugybos lentelė, schemos, iliustracijos), padeda išvengti nuolatinės nesėkmės pamokose. Šios priemonės būtinos matematikos pamokose, kai reikia spręsti aritmetinius veiksmus, kai vaikas neišmoksta daugybos lentelės. „*Schemų, iliustracijų, taisyklių rinkinių*“ naudojimas padeda išvengti nesėkmių ir mokiniams, patiriantiems mokymosi sunkumų, kai priežastis girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimas bei dėmesio sutrikimas. Mokytojai užduotis ar instrukcijas formuluoja tik atlikus vieną užduoties dalį („*dirbdami etapais*“). Dirbant su šiais mokiniais būtina mažinti teorinės medžiagos kiekį iki būtiniausios, svarbu jų neapkrauti nauja nežinoma informacija, tačiau mokytojai teorinės medžiagos nemažina. **Įsiminimo strategijų** mokomas tik vienas mokinis, „*garsiai kartodamas naują informaciją „aido“ principu*“. Mokytoja teisingai pastebi, kad įsiminimo strategijos mokymosi procese yra sėkmingos, tačiau tai daro itin retai. Svarbios informacijos pasižymėjimas, paryškinimas, paties mokinio sukurtas planas, schema, gebėjimas pačiam susirasti informaciją įvairiuose literatūros šaltiniuose padėtų mokiniui įsiminti pagrindinius faktus, esmines mokomosios medžiagos detales, skatintų vaiką samprotauti, lyginti, analizuoti.

Specialieji pedagogai nurodė darbo būdus su mokiniais, kai mokymosi sutrikimų priežastis - atminties sutrikimas (žr. 12 lentelę).

Specialiųjų pedagogų taikomi darbo būdai mokiniams, turintiems atminties sutrikimų

12 lentelė

Darbo būdai	Pavyzdžiai	Skaičius
Universalūs	Leidžiama naudotis atramine medžiaga. Leidžiama naudotis taisyklėmis, lentelėmis. Leidžiama naudotis atramine medžiaga. [...] lentelėmis, taisyklėmis. [...] schemos, planai. Pagal pavyzdį atlieka užduotį. Leidžiama naudotis daugybos lentele. Paryškina. Teorinės medžiagos mažinimas.	9
Ugdymo	Atminties lavinimo pratybos. Pratimai atminties lavinimui.	2
Ugdantys įsiminimo strategijas	Veiksmų atlikimo planas.	1
Informacinis	Leidžiama naudotis pasigamintomis taisyklėmis.	1

Skirtingai nei pedagogai, specialieji pedagogai, padėdami mokiniams įveikti mokymosi sunkumus, mažina teorinės medžiagos kiekį, moko susidaryti veiksmų atlikimo planą, moko pasižymėti svarbiausią informaciją, tačiau dažniausiai užsiėmimuose taiko *universalius darbo būdus*, tinkančius ir vaikams, turintiems girdimojo suvokimo problemų. Užsiėmimuose mokiniams leidžiama naudotis atramine medžiaga: taisyklėmis, lentelėmis, planais ar schemomis. Specialieji pedagogai dažniau turi mokyti vaikus susidaryti pasakojimo planą, schemas, kurios reikalingos lietuvių kalbos pamokose perpasakojant skaitytą tekstą, taip pat moko naudotis taisyklių rinkiniais rašant diktantus ir atliekant gramatines užduotis.

Daugiausia rūpesčių pedagogams kelia vaiko ugdymas, kurio mokymosi sutrikimų priežastis skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų sutrikimas.

Mokytojų taikomi darbo būdai mokiniams, turintiems skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų sutrikimų

Mokytojos klausiant, kokius darbo būdus taiko pamokose dirbant su vaiku, kurio mokymosi sutrikimų priežastis - skirtingo modalumo tarpusavio koordinacijų sutrikimai, pabrėžė, kad itin efektyvus **multisensorinis** būdas, kai leidžiama skaitant tekstą apvedžioti pirštu kiekvieną raidę, tuo pačiu metu ir ją pavadinant. Taip mokinys atpažįsta perskaitytą žodį, supranta žodžio reikšmę. Kartais tenka reikšmes paaiškinti. Mokytoja pamokų metu ir pati perskaito mokiniui uždavinio sąlygą, kad vaikas „neiškristų“ iš pokalbių ir diskusijų kartu su klase. Tačiau pokalbio metu nebuvo paminėta, kad šiam mokiniui ypač reikalingi paskatinimai, pagyrimai, akcentuojant net ir nežymią pažangą.

Specialiųjų pedagogų taikomi darbo būdai mokiniams, turintiems skirtingo modalumo tarpusavio ryšių sutrikimų

Specialioji pedagogė pokalbio metu pabrėžė, kad mokiniui taikomi kinesteziniai ir multisensoriniai būdai yra efektyvūs. Užduotys, kai reikia raides vaizduoti judesiu, lankstyti raides iš vielučių, mokiniui yra patrauklios ir įdomios. **Multisensorinis** (remiamasi visais pojūčiais) būdas pats svarbiausias, davęs itin gerų rezultatų. Antros klasės pradžioje mokinys dar nepažinęs visų raidžių arba pamiršdavęs išmoktas, po penkių mėnesių darbo taikant šiuos darbo būdus tapo visaverčiu mokiniu, galinčiu aktyviai ir prasmingai dalyvauti klasės veikloje. Mokinys buvo išmokytas, skaitant kartu su klase, apvesti pirštu kiekvieną žodžio raidę.

2.2.2.4 Pedagogų informacija apie mokinių mokymosi stilių

Mokymosi stilius - tai pamėgtas galvojimo, informacijos apdorojimo ir supratimo būdas (Jensen, 1999, p. 27). Tyrimais nustatyta, kad vaikų, kurie mokosi jiems priimtinausiu būdu, mokymosi rezultatai daug geresni. Paprastai pedagogai moko vaikus jiems patiems priimtinu stiliumi. Šiaučiukėnienė, Visockienė, Talijūnienė (2006) teigia, kad sėkmingų mokymo būdų taikymo sąlyga yra mokinių pažinimas, mokymosi stiliaus žinojimas ir sąlygų sudarymas mokytis pagal savitą mokymosi stilių. Bet kokiam mokymuisi reikalinga informacija. Dažniausiai ji gaunama rega, klausa ir lytėjimu. Tradiciškai skiriami trys informacijos priėmimo būdai: regimasis (kai mėgstama dirbti su mokytojo padalomąja medžiaga), girdimasis (geriausiai išsimena, tai ką išgirsta), kinestezinis (jausdami ir naudodamiesi įvairiais daiktais). Informaciją apie mokinių mokymosi stilių, pedagogai pateikė 13 lentelėje.

Mokytojų informacija apie mokinių mokymosi stilių

13 lentelė

Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Teiginių dažnis
Regimasis	Labai gerai geba dirbti pagal pavyzdį, kopijuoti, sutelkti dėmesį ties vizualine informacija, nurašyti stengiasi dažnai atidžiai. Braižoma ir aiškinama, naudojasi vaizdinėmis priemonėmis (labiausiai tinka). Naudojantis vaizdine medžiaga dirba geriau. Per vaizdumą mokytis lengviau geriau įsimeina informaciją, mokosi pasižymėti informaciją. [...] sutelkti dėmesį ties vizualine informacija. Naudojasi vaizdinėmis priemonėmis. Per vaizdumą mokytis geriau, lengviau įsimeina. Labai gerai geba dirbti pagal pavyzdį, kopijuoti, nurašyti stengiasi dažnai atidžiai.	8
Motorinis	Lengviau mokytis, kai karmo, klijuoja. Gal geriau sekasi per įvairius žaidimus ir motyvacija pagerėja. Lengviau išmokti spalvinant, piešiant, karpant ypač lietuvių kalbos pamokose. Per piešimo elementus, konstravimo užduotis, dėlionės. Karpyti dėlionę ir klijuoti. Patinka spalvinti raides skaičius. Ypač tinka praktinės užduotys.	7
Girdimasis	Mokinys geriau įsisavina girdimąją informaciją. Sėkmingai įsimeina žinias garsiai kartodamas informaciją. Lengviau kai vaizdinė medžiaga paaiškinama. Lengviau informaciją priima klausydamasis.	4

Mokytojai gebėjo apibūdinti tik mažos dalies savo mokinių, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų, mokymosi stilių.

Daugiau pasiekama pamokoje, jei mokytojas moko savo mokinius jiems priimtinu būdu. Mokytojai mano, kad aštuoniems mokiniams priimtina mokytis **regimuoju** būdu, kai svarbiausia žodinė informacija iliustruojama vaizdine medžiaga. Jensen (1999) nuomone, šiems vaikams yra lengva suvokti vaizdus, bet sunku suprasti žodines instrukcijas ir jie labai mėgsta dirbti su mokytojo paruošta padalomąja medžiaga visose pamokose. Konstatuota, kad šių vaikų mokymosi sutrikimų priežastis - *girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimas*, vieno mokinio sutrikusi *atmintis*. Mokytojai pastebi, kad septyni mokiniai mėgsta dirbti pasirinkę **motorinį** stilių. Jiems patinka praktinės užduotys su konkrečiais daiktais. Tokios užduotys labai tinka fiziškai aktyviems ir neorganizuotiems vaikams, turintiems dėmesio sutrikimą. Tokie mokytojų pastebėjimai yra labai teisingi, juk pamokos, kuriose veikiama atliekant praktines užduotis, kai susipažįstama su įvairiais objektais juos liečiant, jaučiant ir naudojantis jais, labiau sudomina mokinius ir įprasmina mokymąsi. Tačiau tyrimo duomenys rodo, kad mokytojai taikydami darbo metodus ne itin mėgsta remtis taip vaikų mėgiamu motoriniu mokymosi būdu. **Girdimuoju** mokymosi būdu mėgsta mokytis keturi mokiniai. Tyrimo duomenys rodo, kad jų mokymosi sutrikimų priežastis - vizualinių procesų sutrikimas.

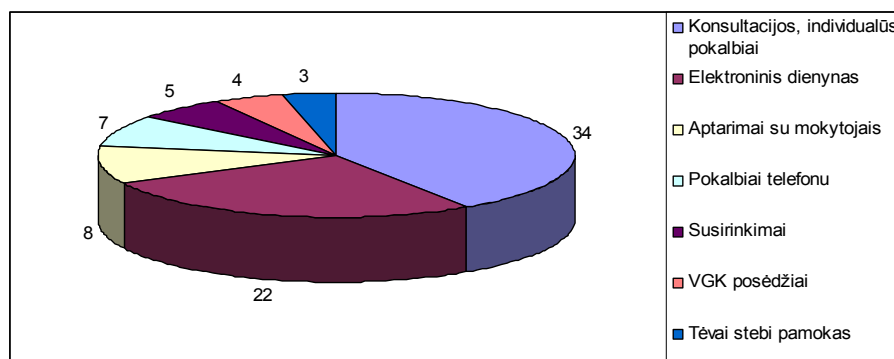
Mokytojai nepaaiškina, neapibūdina devyniolikos mokinių mokymosi stiliaus. Dar septynių mokinių mokymosi būdas apibūdintas netinkamai: „*efektyviausiai padeda individualus mokymosi būdas su specialiąja pedagoge arba su mokytoja*“; „*svarbi stipri motyvacija, daug pastangų ir sunkus darbas*“; „*geriausiai sekasi kai teikiama pagalba mokinio, mokytojo*“;

„labai trumpai dirba efektyviai, lengviau mokytis kai dirbama individualiai“; „paskatinimas, pagyrimas labai motyvuoja“.

2.2.2.5 Bendradarbiavimas su tėvais

Bendradarbiavimas su tėvais – vienas iš pačių svarbiausių pedagoginio darbo aspektų. Miltenienės (2005), Šorienės (2012) teigimu bendradarbiavimas ugdymo procese vertinamas kaip esminė inkliuzijos sąlyga, leidžianti siekti numatytų tikslų. Labai svarbu pedagogams ir specialistams keistis informacija su tėvais. Inkliuzinėje mokykloje tėvai – bendruomenės nariai, aktyviai besikeičiantys informacija su pedagogais ir specialiaisiais pedagogais. Pedagogai siekia pažinti šeimos situaciją, išsiaiškinti šeimai priimtinausius bendravimo būdus, pagalbos vaikui galimybes. Jei pavyksta įtraukti tėvus, kaip lygiavertčius partnerius, į vaiko ugdymą, jiems suteikiama galimybė pasakoti apie savo vaikus, užduoti rūpimus klausimus. Tėvų įtraukimas į vaikų ugdymą mokykloje ir namuose teigiamai veikia ne tik vaikų mokymosi pasiekimus, bet ir vaikų psichinę sveikatą bei socialinius santykius su aplinkiniais. Bendraujant su tėvais patartina ne įsakmiai nurodinėti, ką jie turi padaryti, o kviestis drauge svarstyti, ko būtų galima imtis, dalytis informacija. Svarbu prisiminti, kad ugdant vaikus reikia dalytis atsakomybėmis.

Specialieji pedagogai apibūdino savo bendradarbiavimą su mokinių tėvais (žr.2 pav.).

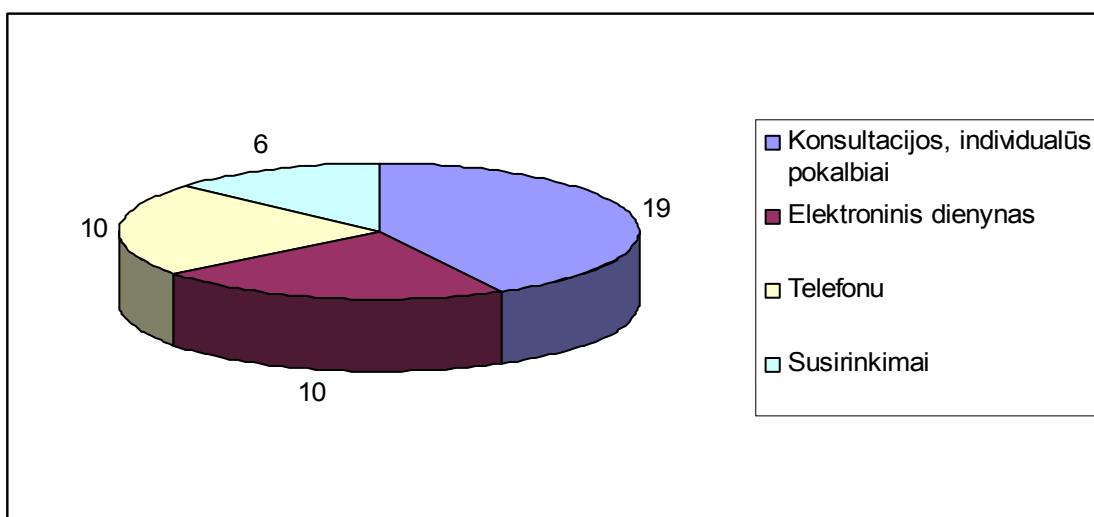
2 pav. Specialiojo pedagogo pagalba tėvams

Dažniausiai specialieji pedagogai bendrauja su tėvais individualių konsultacijų metu (33). Perduoda informaciją elektroniniu dienynu (22). Aštuonis kartus paminėjo, kad iškilusias problemas aptaria dalyvaujant ir klasės mokytojai. Telefonu, situacija aptariama su 7 vaikų tėvais. Vaiko ugdymo klausimai labai retai aptariami susirinkimuose, VGK posėdžiuose, kartais tėvai stebi pamokas specialiojo pedagogo kabinete. Individualių konsultacijų metu specialieji pedagogai kalbėdami su tėvais aptaria vaiko pažangą, parodo vertinimo lapus ir vaiko darbus, aptaria mokinio patiriamus sunkumus, mokymo metodus ir būdus, padedančius vaikui geriau mokytis. Specialieji pedagogai aptaria mokinių elgesio problemas, domisi, ar dirbama su

vaiku papildomai namuose. Vaiko problemomis nesidomi ir niekada neateina į konsultacijas trijų mokinių tėvai. Viena specialioji pedagogė džiaugiasi mamos rūpestingumu, sako kad „*vaikas visada turi pamokose reikiamas priemones*“. Viena mama atvykusi nuolat prieštarauja specialiojo pedagogo nuomonei. Dviejų vaikų informuojamos močiutės, „*nes tėvai gyvena Norvegijoje*“.

Apie bendradarbiavimą su tėvais nuomonę pareiškė ir pedagogai (žr. 3 pav.)

Pedagogų bendradarbiavimas su tėvais

3 pav. Pedagogų bendradarbiavimas su tėvais

Pedagogai dažniausiai kviečiasi tėvus į mokyklą individualiems pokalbiams (19). Dešimties mokinių tėvams informacija pateikiama elektroniniame dienyne. Tiek pat tėvų su mokytoja aptaria vaiko problemas telefonu. Tai jau geresnė bendravimo forma nei elektroninis dienyne. Šešių mokinių problemos aptariamose susirinkimuose. Mokytojai, skirtingai nei specialieji pedagogai nemini VGK posėdžių. Viena mokytoja su vaiko mama „*bendrauja kiekvieną dieną, aptaria, kaip mergaitei sekasi mokykloje ir namuose, kalba apie tai, kaip ją mokyti, su vaiku daug dirbama namuose*“. Mokytojai paminėjo, kad ne su visais mokinių tėvais pavyksta rasti gerą kontaktą: „*Mamai nuolat reikia priminti pareigas*“; „*tėvai nemato problemos, sako, kad su jų vaiku viskas labai gerai, nuvažiavusi į užsienį kalba angliškai*“; „*mama konfliktiška, linkusi kaltinti mokyklą*“; „*mama vengia susitikimų su mokytoja*“. Mokytojai pastebi, kad ne visi vaikai gauna tinkamą pagalbą namuose. Anot pedagogų 15 mokinių neatlieka namų užduočių: „*nemyli namų darbų*“; „*pagalbos negauna, mama skundžiasi, kad vėlai grįžta iš darbo, neturi laiko prisirišti prie vaiko atliekamų užduočių*“. 18 mokinių namų darbai atliekami savarankiškai, vienas mokinys - su pagalba („*visas užduotis atlieka tik su tėvų pagalba ir kontrole*“).

IŠVADOS

1. Pedagogai ir specialieji pedagogai geba pakankamai išsamiai ir tiksliai apibūdinti mokinių mokymosi sunkumų pobūdį.
2. Mokiniai, turintys specifinių mokymosi sutrikimų, mokymosi procese patiria didelių ir skirtingų mokymosi sunkumų, kuriuos lemia skirtingos mokymosi sutrikimų priežastys. Dominuojanti mokymosi sutrikimų priežastis - girdimųjų ir lingvistinių procesų sutrikimas, apsunkinantis girdimosios ir žodinės informacijos apdorojimą. Dažnai specifiniai mokymosi sutrikimai susiję su mokinių aktyvumo ir dėmesio sutrikimais.
2. Būtina tinkamų mokymo metodų parinkimo ir taikymo sąlyga yra vaiko mokymosi sutrikimų priežasčių išmanymas. Nustatyta, kad mokytojai nepakankamai išmano mokinių mokymosi sutrikimų priežastis, ypač jei specifiniai mokymosi sutrikimai pasireiškia su kitais sutrikimais (aktyvumo ir dėmesio ir kt.). Specialieji pedagogai pakankamai gerai išmano mokymosi sutrikimų priežastis.
3. Svarbi mokymo tikslų realizavimo sąlyga yra mokinių mokymosi stiliaus išmanymas ir mokymas, atsižvelgiant į jų savitą mokymosi būdą. Mokytojai prastai išmano mokinių mokymosi stilių, negeba jo išsamiai apibūdinti.
4. Pradinių klasių mokytojai, dirbdami su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų, gana siaurai taiko alternatyvius mokymo būdus. Dominuoja tradiciniai mokymo būdai, Pamokose trūksta probleminio mokymo, kūrybinių, aktyvių mokymo būdų bei alternatyvių metodų, orientuotų į vaikų stipriąsias pažinimo sritis. Specialiųjų pedagogų supratimas apie alternatyvius mokymo metodus ir jų taikymą pakankamai geras. Nemažai dėmesio specialieji pedagogai skiria vaikų mokymui mokytis, racionalių mokymosi būdų mokymui (veiklos nuoseklumo, savikontrolės įgūdžių, įsiminimo strategijų).
5. Mokytojų ir specialiųjų pedagogų taikomų universaliųjų ir alternatyviųjų metodų santykis mokant vaikus, turinčius specifinių mokymosi sutrikimų, skirtingas: mokytojai labiau orientuojasi į universalesnius, o specialieji pedagogai – į alternatyvius mokymo metodus.
6. Pedagogai teigia, kad jiems trūksta žinių apie skirtingų poreikių mokinių ugdymą bendrojo ugdymo klasėje. Dauguma apklaustų pedagogų savo pasirėngimą dirbti su šiais mokiniais vertina nepalankiai. Specialieji pedagogai savo žinias ir gebėjimus tenkinti skirtingus mokinių ugdymosi poreikius vertina gerai.
7. Pedagogai ir specialieji pedagogai bendradarbiauja su tėvais įvairiomis formomis: daugiausia individualiai konsultuodami, susirinkimuose, VGK posėdžiuose. Pedagogai nepakankamai efektyviai bendrauja su mokinių tėvais, informacija apie vaiko problemas dažnai nepasiekia

mokinių tėvų. Būtina keisti bendravimo formas, išsamiau analizuojant su tėvais mokinių mokymosi situaciją, sunkumų priežastis, aptariant tinkamus vaikui pagalbos būdus.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ambrukaitis, J. (2005). *Specialiojo ugdymo kaitos bruožai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ambrukaitis, J. (2006). *Vaikų, turinčių mokymosi sunkumų, kalbinis ugdymas I – IV klasėse*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Balnienė, A., Kisieliienė, A., Karvelienė, D., Raguotienė, R. (2004). Skaitymo testų kūrimo etapai. L.Endrušaitytė (Red.). *Skaitymo testai vidiniam vertinimui pradinėse klasėse* (p.24-34). Vilnius: Kronta.
5. Czisch, F. (2007). *Vaikai gali daugiau*. Vilnius: Kronta. p. 44, p. 130
6. Daulenskienė, J., N., V. (1999). *Neurologija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
7. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Vilnius: Tyto Alba.
8. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
9. Galkienė, A., Cijūnaitienė, A. (2007). Mokymo metodų taikymo veiksmingumas ir populiarumas. *Pedagogika*, 87, 77 – 85.
10. Garšvienė, A. (2001). Bendrojo lavinimo mokyklos mokinių kalbos ir komunikacijos sutrikimų šalinimo problemos. J.Ambrukaitis (Red.). *Specialiujų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas* (p. 64-66). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
11. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa, p. 205, p. 301.
12. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. J.Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 295-310). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
13. Giedrienė, R. (2011). *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija*. Vilnius: Edukologija.
14. Giedrienė, R., Monkevičienė, O. (1995). *Kodėl nemiela mokykla?* Vilnius: Leidybos centras. p. 32.
15. Hallahan, D., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma Litera.
16. Jakimavičienė, E. (2000). *I – IV klasių mokinių rašymo sutrikimų šalinimas*. Šiauliai: Raštekla.
17. Jensen, E. (1999). *Tobulas mokymas*. Vilnius: Ovo. p. 27.
18. Jones, R., Wyse, D. (2013). *Kūrybiškumas pradinėje mokykloje*. Vilnius: Eugrimas.

19. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*.
<http://www.scribd.com/doc/37948910/K-Kardelis-Mokslinių-tyrimų-metodologija-ir-metodai#scribd> (žiūrėta 2015 03 05).
20. Kibildienė, R. (2009). *Specialiųjų ugdymo(si) poreikių mokinių matematikos mokymo ypatumai*. <http://portalas.emokykla.lt/Documents/Metodiniai%20leidiniai/SPPC/Leidinys%20matematikos%20pataisytas.pdf> (žiūrėta 2014 06 12).
21. Kielaitė, R. (2013). *Kartu įveikime mokymosi sunkumus*. Šiauliai: Lucilijus.
22. Kišonienė, R., Dudzinskienė, R. (2007). *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimas*.
http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas_pagrindinis_ugdymas_spec/Knyga_apie_individualizav.pdf (žiūrėta 2014 06 10).
23. LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas“. I priedas. Vilnius.
24. Miltenienė, L. (2005). Bendradarbiavimo realybė tenkinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialusis ugdymas*, 2(13), 34-44.
25. Miltenienė, L., Melienė, R., Kairienė, D. (2013). Specialistų kompetencija dirbti su mokiniiais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų. *Specialusis ugdymas*, 1(28), 74-84.
26. Monkevičienė, O. (2003). Specifinės mokymosi negalės: atpažinimas ir ugdymo kryptys. J.Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 426-446). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 432.
27. Pakerys, A. (1995). *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Enciklopedija.
28. Petty, G. (2008). *Įrodymais pagrįstas mokymas*. Vilnius: Tyto Alba. p. 273.
29. Pobrein, V. (2006). *Vaičių, turinčių specialiųjų poreikių, skaitymas ir literatūrinis ugdymas II – IV klasėse*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
30. Pukinskaitė, R. (2006). *Vaičių skaitymo sutrikimai*. Vilnius: VPU leidykla.
31. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
32. *Rekomendacijos bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams, dirbantiems su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniiais*. (2007). Šiauliai: Lucilijus.
33. Ritchey, K. D., Goeke, J. L. (2006). "Orton-Gillingham and Orton-Gillingham Based Reading Instruction: A Review of the Literature". *The Journal of Special Education* 40 (3): 171–183.
34. Shtereva, K. (2014). Dvigubo nepakankamumo hipotezė ir disleksijos tikimybė. *Specialusis ugdymas*, 1(30), 93-101.

35. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Talijūnienė, P. (2006). *Šiuolaikinės didaktikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
36. Šorienė, N. (2012). Tėvų į(si)traukimas į mokinių ugdymą. *Švietimo problemos analizė*, 8(72), 1-8. http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Tevu_itraukimas_i_mokiniu_ugdyma.pdf (žiūrėta 2015 04 05).
37. Torgesen, K. J., Wagner, K. R., Rashotte, A., C., Lindamood, P. (2010). Computer assisted instruction to prevent early reading difficulties in students at risk for dyslexia: Outcomes from two instructional approaches. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2888606/pdf/nihms-158616.pdf> (žiūrėta 2015 04 13).
38. Vaitkevičiūtė, V. (2001). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Leidykla Žodynas, p. 645.
39. Valainienė, L. (2008). *Kairė dešinė ranka: ugdymo(si) sunkumai ir jų įveikimas*. Panevėžys: Panevėžio spaustuvė.
40. Wright, C., Conlon, G. E., Wright, M., Dyck, H., M. (2011). An Open Pilot Study of the Understanding Words Reading Intervention Program. <http://sgo.sagepub.com/content/1/2/2158244011> 420452 (žiūrėta 2015 04 12).

Ilona Nazarovienė

**THE PECULIARITIES OF SPECIFIC LEARNING DISORDERS AND THEIR
COPING METHODS**

The Bachelor's Degree Thesis

Summary

The theoretical analysis of the literature, performed in the thesis, have revealed the notion and reasons of specific learning disorders, character of learning difficulties, and a variety of ways of their management.

Analysys of documentation of psychological and educational evaluation of 45 pupils shows, that they have various specific (reading, writing, mathematics) learning disorders. The study was conducted in 8 primary schools and progymnasiums of a city and surroundings. The qualitative study consisted of structured interviews with 38 teachers and 8 special educators, which nurture 45 primary school pupils with specific learning disorders. The data were processed by content analysis method.

The target of this study was to find out:

1. how do teachers and special educators recognize the pupils' problems and their reasons;
2. Which working methods do teachers and special educators apply to children with specific learning disorders and are those methodes adequate in coping of those learning disorders.

The most important conclusions of this study:

1. The teachers and special educators are able to fairly comprehensively describe the nature of the pupils' learning difficulties;
2. It is necessary to be familiar with reasons of pupils' learning difficulties for correct choice and application of proper learning methods. It is found, that teachers are not enough familiar with causes of pupils' learning disorders, particularly when specific learning disorders interfere with other disorders (activity disorders, attention disorder etc.). On the other hand, special educators are enough familiar with causes of pupils' learning disorders.
3. Primary forms teachers do not use very widely alternative ways of learning of pupils with specific learning disorders. The traditional learning methods are dominating. Lessons lack problemic learning, creative, active learning methods and alternative methods, oriented to child's stronger cognition areas. On the other hand, special educators are enough familiar with alternative learning methods. Special educators pay big attention to master pupils to learn, rational ways of learning (coherent work, self-control skills, memorizing strategies).

4. To achieve the task of learning it is very important to be familiar with special educators in nurture of pupils with pupils' learning style and to teach taking into consideration distinctive way of learning of each pupil. Teachers poorly understand pupils' learning styles, are not able to describe them comprehensively.

Key words: special educational needs, specific learning disorders, alternative teaching methods, reading disorders, disorders of writing, mathematics learning disorders